

SZUBSZAHARAI AFRIKA: KLÍMAVÁLTOZÁSTÓL A KLÍMAVÁLSÁGIG

**Jelige:
YXC789**

Budapest
04.28.
2021

Tartalomjegyzék

Bevezetés	2
1. Elméleti háttér	4
1.1. Szubszaharai Afrika, mint biztonsági komplexum.....	7
1.2. Globalizáció.....	7
1.3. A regionális biztonsági komplexumok új megvilágításban.....	8
1.4. Az elméletek rövid összefoglalója.....	9
1.5. A téma behatárolása veszélymátrixon keresztül.....	10
1.6. Környezeti biztonsági komplexumok.....	11
1.7. Társadalmi biztonsági komplexumok.....	13
2. A klímamigráció.....	14
2.1. Fogalmi lehatárolás.....	14
2.2. Klímamigráció, mint biztonságpolitikai kihívás	15
3. Szubszaharai Afrika területi lehatárolása	17
4. Nemzetközi szervezetek szerepe a régióban	18
4.1. Az Egyesült Nemzetek Szervezete	18
4.2. Afrikai Unió: A menekült kérdés szabályzása	20
4.2.1. A Kampalai Egyezmény.....	20
4.2.2. Agenda 2063	21
5. Közvetlen környezeti fenyegetések az elemzett régióban	23
6. Közvetett környezeti fenyegetések az elemzett régióban.....	29
7. Esettanulmány- Szenegál.....	34
7.1. Szenegál területi lehatárolása, a Száhel-övezet, mint biztonsági komplexum	34
7.2. Szenegál a klímaváltozás tükrében.....	35
7.3. Az éghajlatváltozás hatásai.....	37
7.3.1. Vízkészletek	37
7.3.2. Mezőgazdaság	37
7.3.3. Tengerparti erőforrások.....	38
7.3.4. Halászat	39
7.3.5. Egészség.....	39
7.4. Politikai vezetés.....	40
7.5. Esettanulmány összegzése.....	41
Összegzés.....	43
Felhasznált irodalom.....	45

Bevezetés

Mottó: "Nem szabad elfelejtenünk, hogy a klímaváltozás ellen nincs vakcina"

(Ban Ki-moon, az Egyesült Nemzetek Szervezetének volt főtitkára)¹

Dolgozatomban a szubszaharai Afrika térségét vizsgálom a klímaváltozás tükrében, azon belül is a megváltozott és folyamatosan változó környezeti viszonyok miatt elmenekülni kényszerülők helyzetét, a jelenség okait. A klímaváltozás korunk egyik legégetőbb biztonsági fenyegetése, amely sürgősen megoldásra vár. A jelenség egy kisebb aspektusa a klímamigráció, melynek lényege, hogy az ellehetetlenülő életkörülmények miatt emberek tömegei indulnak útnak, másik régióban (belső elvándorlás), országban, vagy akár földrészen új életet kezdeni. A szubszaharai Afrika egyike azon területeknek, ahol nagy az instabilitás és a szegénység. A környezeti változások negatív hatási pedig csak még jobban megnehezítik az ott élők életét.

Témaválasztásomat egyértelműen befolyásolta a tanulmányaimból eredeztethető régió iránti érdeklődés, valamint az éghajlatváltozás következményeinek ismeretlensége. E két tényező kutatási vágyat ébresztett bennem. Kutatásom során kiinduló pontnak tekintettem azt a megállapítást, miszerint 2050-ig több száz millió ember válik klímamigránssá a Földön, azon belül is a Szubszahara egy különösen nagy veszélyben lévő térség.²

Dolgozatomban először az elemzéshez szükséges elméleti háttér bemutatásával foglalkozom, azon belül is a szektorelmélet, illetve a regionális biztonsági komplexumok elmélete ad segítséget. Ez utóbbi esetében az elmélet kritikáját is figyelembe veszem. Fontosnak tartom, hogy több nézőpontot vessek össze, az elméletek között bár vannak átfedések, folyamatosan fejlődnek. Utána a klímamigrációval, mint jelenséggel, azon belül is a fogalmi lehatárolással, a kihívás jellegének bizonyításával foglalkozom. A nemzetközi szervezetek térségbeli munkája is előtérbe kerül a teljesség igénye nélkül. Ezt követi a szubszaharai Afrikát konkrétan érintő környezeti biztonsági kihívások leírása, elemzése két kategóriába csoportosítva. Végül pedig esettanulmány célzattal, Szenegál példáján keresztül vizsgálom mekkora is az esélye a

¹ N.a. (2021): "A klímaváltozás ellen nincs vakcina" - Több ezer tudós figyelmeztet a globális felmelegedésre. [hvg.hu https://hvg.hu/zhvg/20210122_Klimavaltozas_figyelmeztetes_globalis_felmelegedes](https://hvg.hu/zhvg/20210122_Klimavaltozas_figyelmeztetes_globalis_felmelegedes) (Utolsó letöltés: 2021.04.26. 8:48)

² Horváth Valéria (2018): Minek nevezzük: klímamenekült vagy klímamigráns? *Pécsi Határőr*, p.245-252 https://www.researchgate.net/publication/329103873_Minek_nevezzuk_klimamenekult_vagy_klimamigrans (Utolsó letöltés: 2021.03.31. 18:27)

klímamigráció jelenségének kialakulására. Dolgozatom hipotézise, hogy a szubszaharai Afrika az egyik legnagyobb klímamigráns kibocsátó térség lehet. Továbbá Szenegálban a helyzet olyan mértékben súlyosbodhat, hogy nem lesz képes konkrét cselekvésre a környezeti problémák megoldásában, hiába az egyik legstabilabb állam Nyugat-Afrikában. Módszerem elsősorban leíró, magyarázó jellegű, a már meglévő szakirodalom feldolgozását foglalja magában, amelyek mind magyar, mint idegen nyelven bőséges információt adtak a témáról. Célom, hogy az eddigi elméleti tanulmányaimat gyakorlatban igazoljam.

1. Elméleti háttér

A biztonság definíciójáról elmondható, hogy sok és sokféle megközelítésű meghatározása van. Az egyik gyakran emlegetett definíció szerint, a biztonság a fenyegetettség hiányát, illetve annak megjelenése esetén az elhárítását jelenti. A biztonság egy dinamikus tényező, folyamatosan változik a külső körülmények által és különböző szintekre, szektorokra osztható. Szakértők és kutatók megosztottak abban, hogyan is lehet felosztani a biztonságot, nincsen általánosan elfogadott modell.³ A biztonságot különböző szinteken és azokon belül is lehet vizsgálni, ami megsokszorozza az elemzési szempontok számát. Ebben ad igazodási pontot Barry Buzan és kutatótársai szektorális modellje, melyben öt szektor kapott helyet: politikai, gazdasági, társadalmi, katonai és környezeti.⁴ A nevükhöz köthető koppenhágai iskolában dolgozták ki az egyes szektorok tartalmi elemeit, amelyek így az elemzéseket könnyítik, de a valóságban szervesen összekapcsolódnak.⁵ A későbbiekben a társadalmi, a technológiai változások hatására egy új dimenzió értékelése is szükségessé vált, az információs biztonság (kiberbiztonság) is.

A biztonsággal kapcsolatos tevékenység alapvetően az államokhoz kapcsolódik, az ő feladatuk például a terület, az önrendelkezés és az állampolgárok védelme. Minden állam a saját biztonságának, békéjének megőrzésére vagy akár növelésére törekedett. Ennek gyakorlati kivitelezése sokféleképpen történhetett, vagy önállóan fejlesztették ki a védelmi képességeiket, vagy szövetségeseket kerestek, akikkel kölcsönös hasznot hozhatnak egymásnak.⁶ A biztonság változásait a biztonsággal foglalkozó szakirodalmakban jól nyomon lehet követni. Munkám során nem cél ezeknek a tartalmaknak és a változás irányainak bemutatása, ezekből csupán a témámhoz szorosan kapcsolódó megállapítások egy-egy példája vagy elméletekre történő utalás kerül be az elemzésbe. Barry Buzan és kollégái megállapították, hogy vannak olyan biztonsági kérdések, melyekben több állam is érdekelt, akár egy-egy országcsoport akár régió. Ennek leírására született a regionális biztonsági komplexumok elmélete.⁷ Mivel dolgozatomban

³ Kővári László (2019): Az északi regionális biztonsági komplexum és az Északi-Sarkvidéki Tanács. *Felderítő Szemle* XVIII. évf. 1.sz. p.15-35

⁴ Buzan; Barry, Ole; Weaver (2003): *Regions and Powers. The Structure of International Security*. Cambridge University Press, Cambridge

⁵ Rada Péter (2007): Átalakuló biztonsági kihívások, A biztonság dimenziói. In: Rada Péter (szerk.): *Új világrend? Nemzetközi kapcsolatok a hidegháború utáni világban*, Budapest, Corvinus Külügyi és Kulturális Egyesület / Ifjú Közgazdászok Közhazsnú Egyesülete, p.55

⁶ Kővári László (2019): Az északi regionális biztonsági komplexum és az Északi-Sarkvidéki Tanács. *Felderítő Szemle* XVIII. évf. 1.sz. p.15-35

⁷ Marton Péter (2019): *Biztonsági komplexumok*. Budapesti Corvinus Egyetem, Budapest, p.9-40

nem egy államra, hanem egy térségre koncentrálok, ezért nagyon fontosnak tartom a regionális biztonsági komplexumok elméletének néhány, dolgozat szempontjából lényeges jellemzőjének bemutatását. Az elméletet szintén Barry Buzan és Ole Weaver jegyzi. Álláspontjuk szerint a regionális biztonsági komplexumok olyan országcsoportosulások, amelyekben az államok biztonsági kihívásai oly mértékben kapcsolódnak egymáshoz, hogy azokat nem lehet önállóan, egymástól függetlenül értelmezni. Ez a definíció mára klasszikussá vált, mivel a nemzetközi kapcsolatok elméletének hagyományos elemeit hordozza magában. Eszerint a nemzetközi rendszer legfontosabb alapegysége az állam, s a biztonság főleg katonai prioritású. A regionális biztonsági komplexumok elméletének az alapja, hogy a nemzetközi biztonság egy összefüggő dolog, mivel az aktorok között függő viszony van és befolyással is vannak egymásra. Ennek a kapcsolatnak a milyenségét meghatározza a földrajzi távolság, mert a biztonságot veszélyeztető tényezők erősebben jelennek meg rövidebb távolságon. Egy adott regionális biztonsági komplexum saját belső struktúrával rendelkezik, amely a belső és a külső kapcsolatrendszert is meghatározza. A komplexumok zárt rendszernek tekinthetők, közös a megegyezés arról, melyik államok azok, akiket semmiképpen nem engedhetnek be, illetve vagy hatalmi egyensúly alapján, vagy hegemonia alapján irányítják őket.⁸

A hidegháború befejezte és a bipoláris világrend felbomlása után Buzan elmélete jól írta le a nemzetközi rendszert. Az öbölháború volt a hidegháború utáni éra első válsága és Buzan arra bátorította szakértőtársait, hogy értelmezzék újra a nemzetközi kapcsolatok addigi elméleteit. Azzal, hogy megalkották a regionális biztonsági komplexumok elméletét a multipolaritás mellett kötelezték el magukat. Mivel az államok földrajzilag és történelmileg is közel állnak egymáshoz nem akarják ideológiailag alárendelté tenni egymást, hanem céljuk a hatékony együttműködés. Az elmélet megkülönböztette a stabil regionális biztonsági komplexumokat, a teljes értékű, bár regionális hatalmak köré szerveződő biztonsági komplexumokat, de maradtak „fehér foltok” is. Jó példa erre a szubszaharai Afrika térsége, etnikailag és kulturálisan annyira megosztott terület, hogy az elmélet nem foglalta egységes regionális biztonsági keretbe őket. Az általam elemzésre választott régióban a biztonság minden szektorában létbizonytalanság uralkodik. A regionális biztonsági komplexumok elmélete azt tekinti kiindulópontnak, hogy nincs egy olyan hatalom, amely köré szerveződhetnének az államok. Ezek nyomán kialakultak a protokomplexumok, amelyek *„később potenciálisan kialakuló valós lokális rendszerek*

⁸ Vida Csaba (2007): A regionális biztonsági komplexum elmélete és alkalmazása Közép-Európára. *Hadtudomány* XVII.évf. 1.sz. http://mht.eu/hadtudomany/2007/1/2007_1_5.html (Utolsó letöltés: 2021.03.31. 9:33)

előképének tekinthetők.”⁹ Nigéria például sokáig tűnt a térség egyik domináns államának, meg volt benne a potenciál, hogy akár egy regionális biztonsági komplexum szervezőjévé váljon. Azonban, mint Afrika legtöbb államban a belpolitikai válságok gátat szabtak és szabnak az előrehaladásnak. A regionális biztonsági komplexumok általános jellemzője, hogy intézményi keretek létrehozása a céljuk. Beszélhetünk átfogó politikai, biztonsági szervezetekről, de akár gazdasági társulásokról is. Az afrikai kontinens egy nagyon színes régió, a buzani regionális biztonságkomplexumok szinte mindegyikére találhatunk példát. A kontinens egészét behálózzák mára ezek a szervezetek. Dolgozatomban az Afrikai Unióval részletesen fogok foglalkozni, mivel ez a térség országait is magába foglaló szervezet.

Alyson J.K.Bailes és Andrew Cottey kutatók készítették egy összefoglaló táblázatot (lásd 1.táblázat), amelyeken azon regionális szervezetek látható az afrikai kontinensen, amelyek biztonsági kötődéssel bírnak. Jól látszik, hogy a hidegháború után terjedt el ez az együttműködési forma. Gyakran politikai és gazdasági együttműködésként indultak, de mára más, a biztonság különböző szektoraiban is központi szerepet töltenek be.¹⁰

1. táblázat: Afrikai szervezetek (Forrás: saját szerkesztés)¹¹

Szervezet	Alapítás éve	Tagok száma
Afrikai Unió (AU)	2001	55
A Kelet-és Dél-afrikai Közös Piac (COMESA)	1994	21
A Száhel-szaharai Államok Közössége (CEN-SAD)	1998	29
Kelet-afrikai Közösség (EAC)	1999	6
Közép-afrikai Monetáris Közösség (CEMAC)	1998	6
Nyugat-afrikai Államok Gazdasági Közössége (ECOWAS)	1975	15
Kormányközi Fejlesztési Hatóság (IGAD)	1996	8
Mano-folyói Unió (MRU)	1973	4
Dél-afrikai Fejlesztési Közösség (SADC)	1992	16

⁹ Kővári László (2019): Az északi regionális biztonsági komplexum és az Északi-Sarkvidéki Tanács. *Felderítő Szemle* XVIII. évf. 1.sz. p.18

¹⁰ Kővári i.m. p.15-35

¹¹ Kővári i.m. p.21

1.1. Szubszaharai Afrika, mint biztonsági komplexum

Buzan és Waever úgy fogalmaztak, hogy „...a szubszaharai Afrika mindig is kihívást jelentett a nemzetközi tanulmányok számára, és nincs ez másképp a regionális biztonsági komplexumok elméletét illetően sem.”¹²

Az elemzéshez szükséges egyik legfontosabb feltétel az alanyok megléte (jelen esetben az államok). A Szubszaharában azonban ez néhány esetben hiányzik. Az európai gyarmatosítás során az államok a modern állam kialakítását akarták elkezdni Afrikában is, azonban amíg ez a folyamat sikeres volt Ázsiában, addig a szubszaharai államokban csupán diplomáciai és reprezentatív tevékenységekben maximalizálódott. A dekolonizáció óta az államok próbálkoznak a nemzeti identitás kialakításával, ez azonban a mesterségesen kialakított határok miatt nagyon nehéz. A modern államiság kialakulásához ez így nem elég. A szubszaharai régió országai nem tudnak megfelelő ellenőrzést gyakorolni területeik felett közigazgatási, biztonsági értelemben, a legitim erőszak monopóliuma nem tud megvalósulni, képtelenek megszervezni az alapvető létfenntartáshoz szükséges szolgáltatásokat, illetve nem koncentrálódik a kezükben a hatalom, amivel hatékonyan kormányozni tudnának.¹³

A kontinenst politikai és biztonsági szempontból két részre lehet osztani: északnyugati és délkeleti. A nyugati és déli területek képesek voltak túllendülni a múlt nehézségein és a fejlődés útjára tudtak lépni. A középső és keleti részek azonban megrekedtek. Azért kell a gyenge államiságot ennyire kiemelni, mivel a biztonság több szintje közül a nemzeti biztonság jelentősége megkérdőjelezhetetlen. A belső problémák mellett az államok nem képesek másra, köztük külpolitikára koncentrálni. Több szubkomplexum alakult ki azonban a Szubszaharában. Természetesen a régióban is vannak fejlettebb államok, akik próbálkoznak az akadályok leküzdésével, körülöttük alakultak ki biztonsági komplexumok. Az egyik ilyen állam a kontinens legfejlettebbikének tekinthető Dél-afrikai Köztársaság.¹⁴

1.2. Globalizáció

¹² Buzan; Barry, Ole; Weaver (2003): *Regions and Powers. The Structure of International Security*. Cambridge University Press, Cambridge

¹³ Hettyey András, Marsai Viktor (2014): Afrika és a regionális biztonsági komplexumok elmélete. In: Háda Béla, Tóth Péter (szerk.): *Regionális biztonsági tanulmányok*. Budapest, Nemzeti Közszolgálati Egyetem p. 189-205

¹⁴ Uo.

A globalizációs folyamatok új minőséget jelentettek a biztonságelméletekben. Anthony Giddens szociológus szerint „*a globalizáció a világot átfogó társadalmi kapcsolatok intenzitásának növekedése, amely révén távoli helyek úgy kapcsolódnak össze egymással, hogy az egyik helyen bekövetkező eseményeket sok kilométernyi távolságban lejátszódó folyamatok befolyásolják, és viszont.*”¹⁵ A globalizáció hatására az államok belső és külső szuverenitása módosul, privilegizált szerepe meggyengül. Ennek rengeteg következménye lehet. Egyre több a határokon átívelő konfliktus, amelyeket már nem tud egy állam hatékonyan kezelni. A nem állami szereplők, nemzetközi pénzügyi szereplők, például bankok, olyan döntéseket, intézkedéseket vezetnek be, amelyek hatással vannak az államokra is. Az államok többé már nem képesek ezeket a társaságokat ellenőrizni. A globális folyamatok közvetlenül is hatással vannak az állam ügyeire, mint például a nemzeti gazdaságpolitikára, hiszen a pénz- és tőkepiacok határozzák meg a nemzeti valuták árfolyamát. Az egyes országok egyszerűen nem képesek az állampolgáraik által elérhető információkat felügyelni, ehhez nagyban hozzájárul a mindenki által elérhető internet. A globalizáció befolyással van a nemzeti kultúrára, az államok veszítenek kultúravédő szerepükből. A globalizáció legnagyobb próbatétele az, hogy az államok nem képesek megtartani elsődleges szerepüket a nemzetközi rendszerben, sőt saját határaikon belül sem. Emellett meg kell említeni azt is, hogy a negatív következmények ellen gyakorlatilag nem lehet fellépni, hiszen nincs egy olyan személy vagy szerveződés, aki a globalizációt irányítaná.¹⁶ Összességében elmondható a globalizációról, hogy egy összetett jelenség, amely mára a világ egészét átszötte. A témám szempontjából fontos aspektusairól kijelenthető, hogy egy konfliktus nagyon nehezen marad lokális, a nemzetközi kapcsolatok miatt egyre nagyobb az esélye, hogy eskalálódik. A klímaváltozás egy egész Földre kiterjedő fenyegetés, amely a globalizációval vált ilyen mértékűvé. Az egyre gyorsabb, népesebb világban a termelésre helyeződik a hangsúly, amely környezetünket erősen megterheli. A fenntartható fejlődés, melynek lényege, hogy a környezettel összhangban fejlődünk egyre nagyobb figyelmet kap, ezzel egy későbbi fejezetben részletesen foglalkozom.

1.3. A regionális biztonsági komplexumok új megvilágításban

A regionális biztonsági komplexumok értelmezésének új megközelítése mérvadó segítséget jelenthet témám mélyebb megvilágításában. Miről is van szó? A korábban leírtak szerint a regionális biztonsági elmélet főként a katonai szegmensre koncentrált. Az ott leírtakból azonban

¹⁵ Giddens; Anthony: *The consequences of Modernity*. Polity Press, Cambridge, 1990. p.64

¹⁶ Száraz Enikő (2003): A biztonság új dimenziói. *Külügyi Szemle* II.évf. 2.sz. p. 199-218

már is kiderül, hogy a biztonság tartalmi elemeinek kibővítése elengedhetetlen. Egy biztonsági kihívást nem lehet csupán egy szektor szerint jól leírni, hanem komplex kérdésként kell értelmezni. Erre lehet példa a klímaváltozás, klímaválság kérdésköre. Buzanék egyértelműen a környezeti kategóriába sorolták, pedig, ha csak beadandó dolgozatokat nézzük látható, hogy már maga a klímamigráció is egy politikai, gazdasági, társadalmi folyamat és akkor még csak a klímaváltozás egy kicsiny szegmenséről beszélünk.

A nemzetközi interakciókban az eddigi elméletek leírásai a legfontosabb aktoroknak az államokat nevezték meg, a legfontosabb biztonsági kérdéseknek a katonai jellegű kérdéseket, az elemzési szinteknek pedig a regionális szintet tekintették. Buzan és társai *„az államok csoportjai alkotta regionális katonai biztonsági komplexumokat igyekeztek leírni.”*¹⁷ Az általuk megalkotott világban a diplomaták és a katonák fontos szerepet töltenek be. Buzan, miután kinevezte az államokat elsődleges szereplőknek, azzal érvelt, hogy a sikeres biztonságiasításra csak azok képesek, illetve legnagyobb valószínűséggel amúgy is regionális keretek közt oldanák meg a problémát. A biztonságiasítás során egy aktor valamilyen tényezőt fenyegetésnek vél, ezért a politikát a megszokott szabályokon kívülre helyezi és megszorító intézkedéseket tesz. Christopher Freeman közgazdász úgy fogalmazott, hogy *„a koppenhágai iskola ragaszkodása a térbeli közelséghez a biztonságilag jelentős összekapcsolódás alapjaként idejétmúlt az Új Világrendben, melyben élünk.”*¹⁸

Fontos megemlíteni, hogy az államok nem csupán egymás katonai szövetségesei vagy stratégiai riválisai, hanem kereskedelmi, gazdasági partnerei, befektetői, illetve segélyezői. Ahhoz, hogy szükségük legyen egymásra nem feltétlenül kell egy régióhoz tartozniuk. A 21.századi globális jelenségek nem követelik meg a földrajzi közelséget, mivel az államok a globalizáció által kapcsolatban vannak egymással.

1.4. Az elméletek rövid összefoglalója

A buzani regionális biztonsági komplexumok elmélete röviden összefoglalva tehát a kisebb csoportosulások vizsgálata, azonosítása, egymástól függetlenül. Éppen ezért igyekeztek régiókra feldarabolni a globális rendszert. A szektorokat pedig azért alakították ki, hogy korlátozottabb részfogalmakkal dolgozhassanak.

¹⁷ Marton Péter (2019): *Biztonsági komplexumok*. Budapesti Corvinus Egyetem, Budapest, p.9-40

¹⁸ Uo.

Marton Péter a regionális biztonsági komplexumok esetében a kérdésspecifikus megközelítés mellett érvel, az általa használt modell neve a kérdésspecifikus biztonsági komplexumok. Nem alakít ki egy adott elemzési szintet, hanem mindig a probléma szerkezetéhez igazodik. Az elmélet lényege, hogy az adott kérdés, probléma esetén azok az államok, amelyek bármilyen szinten érintve vannak egy interdependens rendszert alkotnak. Ezen a rendszeren belül történő kölcsönhatások valamilyen módon érintik egyes aktorok biztonságát.¹⁹

1.5. A téma behatárolása veszélymátrixon keresztül

2. táblázat: A biztonság dimenziói (saját szerkesztés)²⁰

	Politikai jellegű	Katonai jellegű	Gazdasági jellegű	Társadalmi jellegű	Technikai/ Technológiai jellegű
Globális kiterjedésű	• emberi jogokat sértő cselekmények • nemzetközi szervezett bűnözés • közel-kelet kérdés • nemzetközi terrorizmus • radikális ideológiák terjedése	• hagyományos katonai kihívások • tömegpusztító fegyverek terjedése	• ásványkincsek túlzott kiaknázása • nem megújuló erőforrások kimerítése • környezetszennyezés • É-D asszimetriák • nemzetközi kábítószer kereskedelem • atomreaktor-katasztrófák • média torzító szerepe	• túlnépesedés • humanitárius válság és menekültáradat • illegális bevándorlás • faji-, vallási ellentétek • demográfiai robbanás • AIDS, járványok	• cyberterrorizmus
Lokális/ regionális kiterjedésű	• antidemokratikus kormányzás • etnikai konfliktusok	• fegyverkezési verseny • katonai konfliktusok	• élelmiszer- és vízhiány • fejlett infrastruktúra hiánya	• alapvető hiányosságok az egészségügyi ellátásban • oktatásügyi deficit • hiányosságok az alapvető szükségletek kielégítésében	• információs és informatikai rendszerek biztonságát veszélyeztető cselekmények

A fenti veszélymátrix azt hivatott mutatni, hogy az általam témaként kiválasztott klímamigráció mennyire sokrétű is. Bár a környezeti jellegű veszélyek kimaradtak és helyette a technológiai kockázatok kaptak helyet, megkérdőjelezhetetlen, hogy a technikain kívül minden egyes kategóriába beleillik a téma. Politikai jellegű, mivel az elégedetlenség hatására terjednek a radikális ideológiák, illetve nő az etnikai konfliktusok száma. Katonai, hiszen ezen politikai problémák megoldásához sokszor kell a hadsereg segítségét hívni. Gazdasági jellege abból adódik, hogy a környezetszennyezés, a természeti katasztrófák, az élelmiszer- és vízhiány,

¹⁹ Uo.

²⁰Száraz Enikő (2003): A biztonság új dimenziói. *Külügyi Szemle* II.évf. 2.sz. p. 215

valamint a fejlett infrastruktúra hiánya mind hozzájárul a klímamigránsok számának növekedéséhez. Társadalmi kategóriába sorolása pedig szinte egyértelmű, egy nemzetközi humanitárius válság van kialakulóban az éghajlati változások miatt. Az ábráról az is jól leolvasható, hogy ez egyszerre globális és lokális kiterjedésű konfliktus.

1.6. Környezeti biztonsági komplexumok

Paul Crutzen holland vegyész az elmúlt 100-300 éves időintervallumot nevezi „antropocénnek”, azaz az ember által dominánsan meghatározott környezetnek. Rengeteg változás ment végbe ebben az időszakban, mint például a populáció megtízszereződése, erőteljes urbanizáció, egyre növekvő erőforrás-felhasználás, amelyek mind-mind környezetszennyezést eredményeznek. Az ember maga is fenyegetést jelent, hiszen számos példát láthatunk arra, hogy természetes élőhelyeket számolnak fel, erdőket irtanak ki, amik fajok kipusztulásához vezetnek. Crutzen arra is felhívja a figyelmet, hogy a nem-ipari jellegű tevékenységek is hozzájárulnak az éghajlatváltozáshoz, mint például a marhatartás, amely jelentős metángáz-kibocsátó forrás.²¹

Visszakanyarodva a regionális biztonsági komplexum elmélet kritikai megközelítéséhez, Marton Péter két biztonsági komplexumot elemzett példaként környezeti biztonsági komplexumok kategóriájában. Az első a káros anyagok kibocsátáshoz kötődő biztonsági komplexumok. Nemzetközi egyezmények születtek a káros anyagok kibocsátásnak redukálása céljából, ilyen például az 1963-as Részleges Atomcsend-egyezmény, a Montreáli Jegyzőkönyv vagy a Stockholmi Egyezmény. A mostanában egyik legismertebb, legjelentősebb ilyen egyezmény a Párizsi Klímaegyezmény.²² A Párizsi Klímaegyezmény egy jogilag kötelező érvényű szabályokat tartalmazó nemzetközi szerződés, melynek az éghajlatváltozás van a fókuszában. 2015 év végén 196 ország fogadta el. A szerződés fő célja, hogy a globális felmelegedést megállítsák, illetve a hőmérséklet emelkedését 2 °C-ban maximalizálják, előnyös esetben pedig 1,5°C-ban. Ennek érdekében a részes államok az üvegház hatást okozó gázok kibocsátását próbálják korlátozni. A Klímaegyezmény azért számít úttörőnek, mivel ez az első multilaterális szerződés, amely kötelező érvényű szabályokat tartalmaz.²³ Jelentősége azért megkérdőjelezhetetlen, mivel már jelenleg is 1°C-os

²¹ Marton Péter (2019): *Biztonsági komplexumok*. Budapesti Corvinus Egyetem, Budapest, p.96-113

²² Uo.

²³ N.a. (2015): The Paris Agreement. *United Nations Framework Convention on Climate Change*
<https://unfccc.int/process-and-meetings/the-paris-agreement/the-paris-agreement> (Utolsó letöltés: 2021.04.06. 11:00)

növekedésénél tart a világ, és számítások szerint, ha nem következik be valami változás, akkor a 6°C-ot is elérhetjük. Ez beláthatatlan következményeket vonna maga után, mint például a sarkvidéki jég olvadása, ami által megemelkedett tengervízszint komplett városokat öntene el. Az Egyezmény azonban csupán részeredményeket tudott eddig felmutatni.²⁴ Erre példa, hogy az őslakos népek jogai bekerültek az Egyezmény preambulumba, amely egy jelentős eredmény, azonban nincsenek garanciák arra, hogy megkapják a nekik járó védelmet. Az erdők védelme is kulcsfontosságú a klímaváltozás szempontjából. Több ígéretes kezdeményezés született meg az Egyezmény létrejötte után, India például elkötelezte magát a napenergia hatékony felhasználása mellett, valamint több, mint 1000 város polgármestere foglalt állást a 100 százalékos megújuló energián alapuló jövő mellett.²⁵ Szakértők másrésről úgy nyilatkoztak, hogy csak kevés nemzet fogadott el olyan akciót, amely érdemben járul hozzá a felmelegedés megállításához. Az elmúlt években sorra dőltek meg a szén-dioxid kibocsátási rekordok. Jelenleg körülbelül 7,6 százalékkal kellene csökkentenie minden államnak a szén-dioxid kibocsátását, hogy a kitűzött célokat elérjék.²⁶ Ez elképzelhetetlennek tűnik. Olyan mértékűvé vált a környezetszennyezés, hogy az Egyesült Nemzetek Szervezetének Környezetvédelmi Programja szerint, ha minden állam betartja a Párizsban vállalt kötelezettségeket már akkor sem lehetne elérni a 2°C-ot.²⁷ A károsanyag kibocsátással kapcsolatos egyezményekben a „közös, de különböző mértékű felelősség” elve a mérvadó, azaz, mindenkire más mennyiségű kötelezettséget szabnak ki. A környezeti biztonsági komplexumban a globalizáció miatt egy szuperkomplexum formálódik, azaz Földünkön mindenhol jelen van a probléma. Mégis sok helyi vagy regionális komplexum alakul ki, akik akár külön is próbálnak intézkedéseket hozni. A kérdésspecifikus biztonsági komplexumok modellje főként a helyi és regionális problémákra alkalmazható, mint például az emberi tevékenység által előidézett katasztrófákra vagy a tartós szennyezésekre. A klímaváltozás hatásai miatt kialakulóban lévő szuperkomplexum a diffúz túlnépesedési-túlfogyasztási komplexum alapjaira épül rá és ezen keresztül kapcsolódik a biztonság sok más szektorához.

²⁴ Dobos Emese, Németh András (2020): Még jócskán vannak gyermekbetegségei az öt éves párizsi klímaegyezménynek. *Hvg.hu*
https://hvg.hu/zhvg/20201212_parizsi_klimaegyezmeny_evfordulo_zhvg (Utolsó letöltés: 2021.04.06. 11:06)

²⁵ N.a. (2015): Mire lesz jó a párizsi megállapodás? *Greenpeace Magyarország*
<https://www.greenpeace.org/hungary/blog/4758/mire-lesz-jo-a-parizsi-megallapodas/> (Utolsó letöltés: 2021.04.26. 10:49)

²⁶ Dobos Emese, Németh András (2020): Még jócskán vannak gyermekbetegségei az öt éves párizsi klímaegyezménynek. *Hvg.hu*
https://hvg.hu/zhvg/20201212_parizsi_klimaegyezmeny_evfordulo_zhvg (Utolsó letöltés: 2021.04.06. 11:06)

²⁷ Uo.

A második elemzett biztonsági komplexum a hidropolitikai, azaz a vízgyűjtő rendszerek körüli biztonsági komplexumok. Témám, a szubszaharai Afrika szempontjából is rendkívül fontos a víz mennyisége, mobilitása és minősége. Tudatos vízszabályozásra lenne szükség, ami azonban a legtöbb államnak nem áll módjában, tőke és technológia hiányában.²⁸

1.7. Társadalmi biztonsági komplexumok

A koppenhágai iskola felfogásában a társadalmi biztonság „*egy társadalom arra irányuló képessége, hogy megőrizze lényeges jellemzőit változó körülmények, illetve potenciális és fennálló fenyegetések közepette is.*”²⁹ A lehetséges fenyegetésforrások tekintetében egyetértés van azt illetően, hogy a jelentős egyenlőtlenségek károsak egy társadalom stabilitásának fenntartásában. Azonban érdemes jobban megvizsgálni ezt a kijelentést, megkülönböztetünk abszolút és relatív deprivációt. Az abszolút depriváció az alapvető létszükségletek kielégítésére vonatkozó nehézségeket jelenti, míg a relatív depriváció pedig a társadalom vagy valamilyen tényező hatására történő kirekesztődést. A relatív nélkülözés társadalmi szinten veszélyesebb lehet, mivel ezektől az emberektől olyan dolgokat vettek el, amelyek már a birtokukban álltak. A megfosztottság érzése miatt megkérdőjelezik a fennálló rendszert és tömegeket mozgósíthatnak valamilyen lázadás érdekében. Az egyenlőtlenség mellett a társadalmi összetétel valamilyen változása is megingathatja a stabilitást. Főleg a tömeges menekültáradat lehet erre példa, ahol mind a kibocsátó, mint a fogadó állam belső rendje felborulhat. Szűkössé válhatnak a vízforrások, használhatatlanná a termőföldek, illetve a menekülttáborok fenntartása is óriási költséget jelent egy alapjáraton is szegény állam számára. Ezen nehézségek miatt a menekültekből és a már eredetileg ott élő társadalomból is abszolút nélkülöző válik.

Élesen kivehető kapcsolat van a környezeti és a társadalmi biztonsági komplexum között. A környezetszennyezés, a klímaváltozás fenyegetésforrásnak tekinthető, ami a társadalmi stabilitást veszélyezteti. Az emberek számára élehetlenné válik az eddigi lakhelyük, ami nélkülözést és migrációt von maga után. A társadalom összetételének hirtelen megváltozása is kockázatot rejt magában, a klíma miatt elmenekülő személyek elsősorban régiókn belül keresnek otthon, ami a regionális biztonságot veszélyezteti.³⁰

²⁸ Marton Péter (2019): *Biztonsági komplexumok*. Budapesti Corvinus Egyetem, Budapest, p.96-113

²⁹ Marton i.m. p.102

³⁰ Marton i.m. p.96-113

Összességében levonható következtetés, hogy a regionális biztonsági komplexum elmélete, s esetünkben annak kritikai megközelítése is jól használható elemzési szempontokat ad. A későbbiekben ezeket használok a munkámban.

2. A klímamigráció

2.1. Fogalmi lehatárolás

Az Egyesült Nemzetek Szervezete, mint a legnagyobb nemzetközi szervezet, foglalkozik a menekült kérdéssel, az 1951. évi genfi Menekültügyi Egyezményt tartják a legjelentősebb dokumentumnak ebben a témában. Az Egyezmény a menekülteket olyan személyekként határozza meg, akik nem tudnak saját, eredeti lakóhelyükön tartózkodni, mert megalapozott félelmük van, hogy üldöztetnék őket faji, nemzeti, vallási hovatartozásuk, társadalmi csoportokhoz való tartozások vagy politikai meggyőződéseik miatt. Az 1951. évi Egyezmény csak azon személyek számára nyújt védelmet, akik megfelelnek a menekültstátusz kritériumainak. Meghatározásra kerül a menekült és a migráns közötti különbség is. A menekültek azért kényszerülnek elvándorolni, mivel fennáll az üldöztetés esélye. A migráns több okból is elhagyhatja lakóhelyét, amely nem kapcsolódik fenyegetésekhez, például tanulmányok, munkahely vagy család. Jelenleg ez az egyetlen globális jogi eszköz, amely a menekültek jogi státuszával foglalkozik. Természetesen léteznek regionális egyezmények és nyilatkozatok, de az egész Földet lefedő egyezmény csak ez az egy van.³¹ A klímamigránsok védelmének problematikája jelenleg még megoldatlan, mivel nem tartoznak az 1951. évi genfi Menekültügyi Egyezmény hatálya alá. Az 1951-es genfi konvenció alapján a természeti erőforrásokkal való ellátottság hiánya miatt menekülőket nem nevezhetjük annak. A jelenlegi környezeti problémákra még nem született konkrét válasz, kiadvány.³²

A klímamigrációra nemzetközileg elfogadott, egységes definíció a mai napig nem született még. Az elnevezések sokaságát szintén fontos megemlíteni. A klímamigrációval foglalkozó szakirodalom legnagyobb része angol, pontos fogalmi meghatározás hiányában pedig nagyon nehéz magyarra fordítani a kifejezéseket. Találkozhatunk a climate refugee, az environmentally displaced person, az environmental migrant, az ecological refugee, illetve a climate-forced

³¹ Guterres; António (2011): The 1951 Convention Relating to the Status of Refugees and its 1967 Protocol. *United Nations High Commissioner for Refugees* https://www.unhcr.org/hu/wp-content/uploads/sites/21/2016/12/QA_1951-Convention.pdf (Utolsó letöltés: 2021.04.06. 11:41)

³² Ligetvári Krisztina (2020): A kényszermigrációtól a klímamenekültekig. Az éghajlatváltozás biztonsági kockázatai. *Másfelfok* [https://masfelfok.hu/2020/03/24/a-kenyszermigraciotol-a-klímamenekültekig-az-éghajlatváltozás-biztonsági-kockázatai/](https://masfelfok.hu/2020/03/24/a-kenyszermigraciotol-a-klimamenekultekig-az-eghajlatvaltozas-biztonsagi-kockazatai/) (Utolsó letöltés: 2021.04.01. 12:02)

displaced kifejezéssel.³³ A „környezeti menekült” fogalmát elsőként az Egyesült Nemzetek Szervezetének Környezeti Programjában olvashattuk. A szerző, Essam El-Hinnawi szerint a környezeti menekült alatt azt a személyt értjük, akinek ideiglenesen vagy véglegesen el kellett hagynia életterét egy lehetséges környezeti veszély, vagy az életfenntartó ökoszisztémák megzavarása miatt. A kiváltó okokat három csoportba rendezte: az emberek ideiglenesen költöznek el, például földrengés vagy ciklon miatt; az emberek véglegesen költöznek el az élőhelyük megváltozása miatt, például egy új duzzasztógát vagy más környezetet befolyásoló építmény miatt; az emberek véglegesen költöznek el, annak okán, hogy az eddigi lakhelyük már nem tudja biztosítani az alapvető szükségletek ellátását. Kutatásaim alapján azt állapítottam meg, hogy a legtöbb definíció minimálisan tér el a másiktól, dolgozatom számára Essam El-Hinnawi meghatározása lesz a mérvadó.³⁴

2.2. Klímamigráció, mint biztonságpolitikai kihívás

A klímaváltozás korunk kiemelkedő biztonsági kihívása. A globális felmelegedés maga még nem egy biztonsági kockázat, de a következményei és a mélyítő hatása viszont az.³⁵ Sok gazdasági, politikai és társadalmi kérdést vet fel, éppen ezért nehéz jó megoldási javaslatokat adni. Az egyik idetartozó problémakör a migráció. Ez egy természetes reakció, ha az ember természeti katasztrófáknak, ebből következő gazdasági nehézségeknek és fegyveres konfliktusnak van kitéve. A Nemzetközi Migrációs Szervezet számításai szerint 2050-re a klímamigránsok száma elérheti akár a 200 millió főt.³⁶

Történelmünk során sok csoport döntött már úgy, hogy környezeti okok miatt elhagyja addigi lakhelyét, tehát nem egy új jelenségről van szó. Új jellege azonban a népességmozgások méretében, intenzitásában, valamint nemzetközi problémaként történő kezelésében rejlik.³⁷ A jelenségre világszerte lehet példát találni, Mexikóban naponta több ezren hagyják el vidéki lakhelyüket, mert a szélsőséges időjárási viszonyok miatt a földjük már nem biztosít számukra

³³ Szőke Diána (2019): A klímamenekültek nemzetközi helyzete. *Külügyi és Külgazdasági Intézet* https://kki.hu/assets/upload/16_KKI-elemzes_Climate_Szoke_20190312.pdf (Utolsó letöltés: 2021.03.31. 18:55)

³⁴ Horváth Valéria (2018): Minek nevezzem: klímamenekült vagy klímamigráns? *Pécsi Határőr*, p.245-252 https://www.researchgate.net/publication/329103873_Minek_nevezzem_klimamenekult_vagy_klimamigrans (Utolsó letöltés: 2021.03.31. 18:27)

³⁵ Szőke Diána (2019): A klímamenekültek nemzetközi helyzete. *Külügyi és Külgazdasági Intézet* https://kki.hu/assets/upload/16_KKI-elemzes_Climate_Szoke_20190312.pdf (Utolsó letöltés: 2021.03.31. 18:55)

³⁶ Horváth Valéria (2018): Minek nevezzem: klímamenekült vagy klímamigráns? *Pécsi Határőr*, p.245-252 https://www.researchgate.net/publication/329103873_Minek_nevezzem_klimamenekult_vagy_klimamigrans (Utolsó letöltés: 2021.03.31. 18:27)

³⁷ Szőke Diána (2019): A klímamenekültek nemzetközi helyzete. *Külügyi és Külgazdasági Intézet* https://kki.hu/assets/upload/16_KKI-elemzes_Climate_Szoke_20190312.pdf (Utolsó letöltés: 2021.03.31. 18:55)

megélhetést. De Afrikában és Dél-Kelet Ázsiában is embertömegek kelnek útra a környezeti nyomás miatt. A 2005-ben kiadott World Migration Report úgy fogalmazott, hogy „a külső és belső migráció kifejezetten az ökológiai és gazdasági problémák feloldásának kísérlete.”³⁸ Az emberek általában hasonló okok miatt menekülnek: ivóvízhiány, elsivatagosodás, éhezés. A Góbi-sivatag évente több, mint 10.000 négyzetkilométerrel növekszik. Már 2001-ben felmerült a tengerszint emelkedés, mint probléma, már egy méter magas emelkedés is elárasztaná Bangladesh rizsföldjeinek körülbelül a felét.³⁹ A klímaváltozás biztonsági következményei két kategóriába sorolhatók: közvetlen biztonsági következmények (természeti katasztrófák, azonnali hatásai, egzisztenciális fenyegetés, infrastruktúra megkárosodása), illetve közvetett biztonsági következmények (létfontosságú erőforrások szűkössége, politikai instabilitás, demográfiai hatások, geopolitikai verseny kiéleződése, klímamigránsok tömeges vándorlása).⁴⁰ Ez által a menekülés okai is kettő csoportra bontható. Egyik a lassabb, de folyamatos következményei a globális felmelegedésnek, mint például az elsivatagosodás, vízhiány, egészségre ártalmas környezet. A másik pedig a hirtelen bekövetkező természeti csapások.⁴¹ Fontos megemlíteni, hogy általában nem a társadalom legszegényebb rétege kel útra, mivel a lakóhelyváltás költségei magasra rúghatnak, kell egy bizonyos jövedelemszint egy új élet megalapozásához.⁴² Az, hogy valaki klímamigránssá váljon egy hosszú folyamat eredménye. A klímaváltozás hatásainak közvetett következménye a mélyszegénység, az alultápláltság a magas gyermekhalandóság, illetve a születéskor várható alacsony élettartam. A migráció lehet belső, amikor országon belül menekülnek, illetve külső, amikor más ország válik befogadóvá. Az a tendencia, hogy a szegénység miatt menekülők, gyakran egy hasonlóan szegény országba vándorolnak, mindezek lokális konfliktusokhoz vezethetnek. Az alábbi ábrán látható, hogy a környezeti tényezők változása miképpen eredményezhet kényszermigrációt.⁴³

³⁸ Horváth Valéria (2018): Minek nevezzem: klímamenekült vagy klímamigráns? *Pécsi Határőr*, p.245-252 https://www.researchgate.net/publication/329103873_Minek_nevezzem_klimamenekult_vagy_klimamigrans (Utolsó letöltés: 2021.03.31. 18:27)

³⁹ Uo.

⁴⁰ Szőke Diána (2019): A klímamenekültek nemzetközi helyzete. *Külgazdasági Intézet* https://kki.hu/assets/upload/16_KKI-elemzes_Climate_Szoke_20190312.pdf (Utolsó letöltés: 2021.03.31. 18:55)

⁴¹ Horváth Valéria (2018): Minek nevezzem: klímamenekült vagy klímamigráns? *Pécsi Határőr*, p.245-252 https://www.researchgate.net/publication/329103873_Minek_nevezzem_klimamenekult_vagy_klimamigrans (Utolsó letöltés: 2021.03.31. 18:27)

⁴² Szőke Diána (2019): A klímamenekültek nemzetközi helyzete. *Külgazdasági Intézet* https://kki.hu/assets/upload/16_KKI-elemzes_Climate_Szoke_20190312.pdf (Utolsó letöltés: 2021.03.31. 18:55)

⁴³ Ligetvári Krisztina (2020): A kényszermigrációtól a klímamenekülttekig. Az éghajlatváltozás biztonsági kockázatai. *Másfelfok* <https://masfelfok.hu/2020/03/24/a-kenyszermigraciottol-a-klimamenekulttekig-az-eghajlatvaltozas-biztonsagi-kockazatai/> (Utolsó letöltés: 2021.04.01. 12:02)

1. ábra: A kényszmigráció folyamata a környezeti tényezők miatt (Forrás: Ligetvári, 2020)⁴⁴

3. Szubszaharai Afrika területi lehatárolása

Dolgozatomban a szubszaharai régió helyzetét vizsgálom részletesen. A Szaharától délre fekvő területeket nevezzük szubszaharai Afrikának. Az Egyesült Nemzetek Szervezetének definíciói szerint 54 afrikai államból 49 tartozik a régióba. Több tényező is elválasztja a Szubszaharát Észak-Afrikától, például az éghajlat, kultúra, etnikumok, illetve maga az óriási kiterjedésű Szahara. A régió egyik specifikuma a nyelvi és etnikai sokféleség, ez alapvetően megnehezíti a mindennapi életet is.⁴⁵

A régió teljes népessége 2014-ben 974 millió fő volt, ez azóta folyamatosan növekszik, mára több, mint 1 milliárd emberről beszélhetünk. Érdekes megvizsgálni, hogyan is változott a lakosság száma az évek során. 1960-ban 228 millió fő, 1980-ban 383 millió fő, 2000-ben pedig 667 millió fő lakta a szubszaharai térséget.⁴⁶ Várhatóan megduplázódik a népesség száma 2050-re, tehát el fogja érni a 2 milliárd főt.⁴⁷ Ez természetesen a klímamigrációra is óriási hatással lesz, az erőforrások már így is szűkösek, vagy gyakorlatilag valahol már nincsenek is, ha a lakosság száma ilyen mértékben növekszik, akkor az éghajlat miatt menekülni kényszerülők száma is elképesztő mértékben fog nőni.

⁴⁴ Uo.

⁴⁵ Lange; Katharina (2019): The Sub-Saharan Africa Region. *Young initiative of Foreign Affairs and International Relations*
<https://ifair.eu/2019/06/22/the-sub-saharan-africa-region/> (Utolsó letöltés: 2021.03.18. 15:47)

⁴⁶ Pásztor Szabolcs (2017): Demográfiai trendek a szubszaharai régióban. In: Biedermann Zs, Kiss J (szerk.): *Szubszaharai Afrika gazdasága a 21. században*, Budapest, Akadémiai Kiadó, p. 35-56

⁴⁷ Lange; Katharina (2019): The Sub-Saharan Africa Region. *Young initiative of Foreign Affairs and International Relations*

Az egészségügyi mutatók nagyon kedvezőtlenek. Alacsony a születéskor várható élettartam. A legalacsonyabb a világon Sierra Leonében, ahol csupán 50 év. Magas a csecsemő- és gyermekhalandóság.⁴⁸ A szubszaharai Afrika az egyetlen olyan régió (leszámítva a Dél-Afrikai köztársaságot, ahol 1990 óta nőtt a szegénység aránya. Az emberek csaknem ötöde alultáplált, a lakosság 40 százaléka él megfelelő vízellátás nélkül, 70 százaléka pedig megfelelő szennyvízelvezetés nélkül. Ez táptalajt ad a vírusok terjedésének is.⁴⁹ A világ maláriás fertőzötteinek 80 százaléka szubszaharai Afrikában él. A Szaharától délre eső államok lakosainak 41 százaléka írástudatlan, a negatív rekordot Dél-Szudán tartja, ahol 73 százalék. Fontos megjegyezni, hogy a nemzetközi átlag 18,8 százalék.⁵⁰

4. Nemzetközi szervezetek szerepe a régióban

Témám szempontjából abszolút meghatározóak a nemzetközi szervezetek és az általuk végzett tevékenység. Dolgozatomban az Egyesült Nemzetek Szervezetével, illetve az Afrikai Unióval foglalkozok, mivel mindkét szervezet olyan átfogó célokat fogalmazott meg a térségre, amelyek bár nem kifejezetten csak a klímaváltozásra és következményeire (például klímamigráció) korlátozódnak, de közvetett módon hatnak erre a területekre is.

4.1. Az Egyesült Nemzetek Szervezete

Az Egyesült Nemzetek Szervezetének a közismert feladatain túl, az egyik legfőbb célja a nemzetközi fejlesztési együttműködések segítése, koordinálása, népszerűsítése, megerősítése. Az Alapokmányban leírtak szerint az egyik legfontosabb célkitűzés a szociális fejlődés elősegítése. Nemzetközi biztonság létrehozásához elengedhetetlen, hogy a legszegényebb államokban javítsanak az életszínvonalon, ez már a szervezet létrejöttének első éveiben világossá vált. Az 1960-as évektől kezdve minden évtizedben fejlesztési programokat hajtottak végre ezeken a területeken ENSZ Fejlesztési Évtized néven. 2005 és 2015 között zajlottak a Millenniumi Fejlesztési Célok megvalósításai, amelyek főként Földünk mélyszegénységében élő régióinak segítése volt, ezáltal nagy figyelem fordult a Szubszaharára is. A program azonban több kivetni valót hagyott maga után, nem vették figyelembe a fenntartható fejlődés koncepcióját, illetve a várt sikerek is elmaradtak.

⁴⁸ Gyuris Ferenc; Szabó Pál (n.a.): Afrika: Fiatalos népesség, régi problémák. *PAGEO-Geopolitikai Kutatóintézet* <http://www.geopolitika.hu/hu/hatter/afrika/> (Utolsó letöltés: 2020.11.02. 14:09)

⁴⁹ Lange; Katharina (2019): The Sub-Saharan Africa Region. *Young initiative of Foreign Affairs and International Relations*

⁵⁰ Gyuris Ferenc; Szabó Pál (n.a.): Afrika: Fiatalos népesség, régi problémák. *PAGEO-Geopolitikai Kutatóintézet* <http://www.geopolitika.hu/hu/hatter/afrika/> (Utolsó letöltés: 2020.11.02. 14:09)

2012-ben ült össze az Egyesült Nemzetek Szervezetének Fenntartható Fejlődési Konferenciája (Rio+20), ahol deklarálták, hogy a fenntartható fejlődési célok pontosabb meghatározására és elérésére törekszenek. Egy kormányközi csoport kidolgozta a fenntartható fejlődési célokra vonatkozó javaslatot. A Millenniumi Fejlesztési Célok korlátozott sikere után elvárás volt, hogy ezen felülkerekedjenek, illetve, hogy egyetemes kijelentéseket, célokat fogalmazzanak meg. Végül 2015-ben fogadták el az Agenda 2030-at (hivatalos nevén: Transforming our world: The 2030 Agenda for Sustainable Development), amelynek fő célja a világunkat érintő égető problémák megoldása, mint például a szegénység és az egyenlőtlenségek. Minden állam és régió számára célokat fogalmaztak meg és Fenntartható Fejlődési Céloknak nevezték el őket. Összesen 17 fő célt és 169 részcélt fogalmaztak meg, amelyeket 2030-ig terveznek végrehajtani és azokat folyamatosan monitorozni.⁵¹

A célok mindegyike fontos a szubszaharai Afrika számára, mindegyik probléma fellelhető a régióban. Az alábbiakban láthatók a megnevezett célok.

1. A szegénység felszámolása.
2. Az éhezés megszüntetése.
3. Jó egészség.
4. Minőségi oktatás.
5. Nemek közötti egyenlőség.
6. Tiszta víz és köztisztaság.
7. Újrahasznosítható és megfizethető energia.
8. Jó munkalehetőségek és gazdaságok.
9. Innováció és jó infrastruktúra.
10. Egyenlőtlenség csökkentése.
11. Fenntartható városok és közösségek.
12. A források felelősségteljes használata.
13. Fellépni az éghajlatváltozás ellen.
14. Fenntartható óceánok.
15. Fenntartható földhasználat.
16. Béke és igazság.

⁵¹ N.a. (2020): A Fenntartható Fejlődési Célok és az Agenda 2030 keretrendszer. *Központi Statisztikai Hivatal*
<https://www.ksh.hu/sdg> (Utolsó letöltés: 2021.03.18. 15:58)

17. Partnerség a fenntartható fejlődésért.⁵²

4.2. Afrikai Unió: A menekült kérdés szabályozása

4.2.1. A Kampalai Egyezmény

A menekült kérdés kezelésére jött létre Kampalai Egyezmény (továbbiakban Egyezmény), amely az Afrikai Unió égisze alatt 2009-ben létrejött szabályozás. 2019-ig 55 állam ratifikálta az Egyezményt. Az Egyezményt elfogadó államok vállalják, hogy megakadályozzák a lakosság önkényes elmozdulását, a politikai, gazdasági, kulturális, vallási kirekesztést, ami nagy eséllyel indíthat embereket útnak. Ezeken felül védik a belső menekültek emberi méltóságát, jogait, mint például az emberséges bánásmódot vagy az egyenlőség elvét. A nemzetközi humanitárius jog tiszteletben tartását is vállalják, illetve, hogy növelni fogják a multinacionális vállalatok, valamint katonai vagy biztonsági magánvállalatok elszámoltathatóságát, mivel sokszor ezen intézményeknek is része van a menekültek útnak indulásának. Témám szempontjából kiemelkedő pontja az Egyezménynek, hogy a részes államok a gazdasági és természeti erőforrások feltárásában és kiaknázásában részt vállaló nem állami szereplőkre külön figyelmet fordítanak. Végül, de nem utolsó sorban segítik a humanitárius szervezet munkáját, megadják a lehetőséget a menekültek alapvető szükségleteinek kielégítésére, de ezzel egy időben promotálják az önállóságot és a fenntartható megélhetést a körükben. Ezeknek a céloknak az elérése érdekében az államoknak több változtatást kellett eszközölni. A kötelezettségeket be kellett építeni a belső jogba, úgy, hogy az harmonizáljon a nemzetközi joggal. Létre kell hozni, vagy ki kell jelölni egy hatósági szervet, ami a belföldi menekültek segítségnyújtására irányuló akciókat koordinálja, kijelöli a felelősségi köröket, valamint együttműködnek nemzetközi vagy civil szervezetekkel. Az Egyezményt ratifikáló államok egyfajta előrejelző rendszert dolgoznak ki, amelynek célja a katasztrófakockázat-csökkentés és az azokra való megfelelő felkészülés. Amennyiben ezt a célkitűzést maradéktalanul megvalósítanak a klímamigránsok száma is csökkenthetne, hiszen sokan vándorolnak a hirtelen bekövetkező természeti csapások miatt. Az államok a fenntartható fejlődéssel kapcsolatban is kötelezettségeket vállalnak. Mivel tartós megoldást keresnek a menekültügyben, ezért meg akarják teremteni az önkéntes visszatérés feltételeit és az utána történő reintegrációt. Ennek érdekében együttműködéseket folytatnak az Afrikai Unióval, illetve más nemzetközi szervezetekkel is.⁵³

⁵² United Nations (2015): Sustainable Development Goals. *United Nations Department of Economic and Social Affairs* <https://sdgs.un.org/goals> (Utolsó letöltés: 2020.11.23. 13:11)

⁵³ African Union (2009): Kampala Convention. *African Union* https://au.int/sites/default/files/treaties/36846-treaty-kampala_convention.pdf (Utolsó letöltés: 2021.04.01. 9:45)

4.2.2. Agenda 2063

Az Agenda 2063 egy 2013-ban született, egész kontinensre kiható reformtervezet, mely Afrikát a globális világ egyik központjává kívánja tenni. A fenntartható fejlődés itt is fontos tényező, ezért az Egyesült Nemzetek Szervezetének égisze alatt történő folyamatokkal összhangban működnek. A program olyan afrikai vezetőkhez köthető, akik felismerték, hogy a kontinensen a belső harcok helyett a regionális és kontinentális fejlődésre, a demokratikus kormányzásra, az integrációra és a gazdasági, társadalmi fejlődésre kell koncentrálni. Mindenképpen egy hosszútávú tervet akartak létrehozni, mivel sok változás vár a kontinensre, illetve sok probléma vár megoldásra. Ezeket realisan nézve több tíz év alatt lehet legjobb esetben is felszámolni. A program kiemelt figyelmet fordít az emberközpontú fejlődésre, a nemek közötti egyenlőségre, a fiatalok szerepvállalásának szükségességére, illetve az egészségügy fejlesztése.⁵⁴

Az Agenda 2063 célok

1. Magas életszínvonal és jólét
2. Jól képzett polgárok
3. Egészséges és jól táplált polgárok
4. Átalakult gazdaságok
5. A mezőgazdaság modernizálása és a termelékenység növelése
6. A felgyorsult gazdasági növekedés érdekében kék/óceáni gazdaság kialakítása
7. Környezetileg fenntartható és éghajlattal szemben ellenálló gazdaságok és közösségek
8. Egyesült Afrika
9. Működőképes monetáris intézmények
10. Világszínvonalú infrastruktúra Afrikába hozatala
11. Demokratikus értékek képviselése, emberi jogok betartatása, igazságosság, jogállamiság eszméjének terjesztése
12. Működőképes intézmények és megfelelő vezetés az élükön
13. Béke és biztonság
14. Stabil Afrika
15. Működőképes Afrikai-Béke és Biztonsági Szervezet

⁵⁴ N.a. (n.a.): Agenda 2063: The Africa We Want. *African Union*
<https://au.int/en/agenda2063/overview> (Utolsó letöltés: 2021.03.18. 16:04)

16. Kulturális reneszánsz
17. Nemi egyenlőség az élet minden területén
18. Elkötelezett és hatalommal rendelkező fiatalok és gyermekek
19. Afrika, mint a globális ügyek és a békés együttélés egyik fő központja
20. Afrika teljes felelősséget vállal a fejlődésének finanszírozásáért⁵⁵

Az afrikai kontinens országai elkötelezték magukat az Egyesült Nemzetek Szervezetének Fenntartható Fejlődési Céljai iránt, illetve az Afrikai Unió 2063-as Agenda-ja mellett. 50 év alatt egy virágzó földrészt szeretnének kialakítani. Afrika már a Millenniumi Célokban is ért el eredményeket. Magasabb lett az iskolázottság, nőtt a nők szerepe a nemzeti parlamentekben, csökkent a gyermekhalandóság, valamint a HIV fertőzöttek aránya.

A Fenntartható Fejlődési Célok elismerik az Afrikai Unió 2063-as menetrendjét, annak jelentőségét és azzal párhuzamosan szeretne megvalósulni. Számos ország eszközölt már valamilyen intézkedést, például az ugandai parlamentben elsőként alakítottak ki nemzeti fejlesztési tervet összhangban a nemzetközi szervezetekével. Angolában, Etiópiában és Dél-Afrikában nagy mértékű támogatást kaptak a vezetők, amelyet a tudatosság növelésére kötelesek elkölteni. Sierra Leone, Uganda, Madagaszkár és Togo kormánya kijelentette, hogy rendszeres felülvizsgálatokat fognak végezni annak érdekében, hogy a célokért való küzdelem zökkenőmentesen folyhasson. Libériában az Egyesült Nemzetek Szervezete támogatta a kormányt, hogy nemzeti szinten dolgozzanak ki egy menetrendet, amely segítséget nyújt a következő évekre, tekintettel arra, hogy Libéria egy nagyon törekeny állam. Mauritániában a Gazdasági- és Pénzügyminisztérium összehívott különböző területekről szakértőket, például nem kormányzati szervezetekből, magánszektorból és más minisztériumokból, hogy közösen egy konferencián döntsenek az ütemtervről, amihez szigorúan tartani szeretnék magukat.⁵⁶

Következtetésként levonható a két listából az, hogy mind az Egyesült Nemzetek Szervezete, mind az Afrikai Unió fenntartható módon kíván fejlődni, a környezettel összhangban. Ez a globális környezeti kihívások szempontjából elengedhetetlen. Azonban az Afrikai Unió által megfogalmazott célok között vannak prioritások. Még hozzá az inkluzív növekedés, tekintettel

⁵⁵ N.a. (n.a.): Agenda 2063: Goals&Priority Areas of Agenda 2063. *African Union*
<https://au.int/agenda2063/goals> (Utolsó letöltés: 2021.03.18. 16:04)

⁵⁶ N.a. (n.a.): Sustainable Development Goals. *United Nations Development Programme Africa*
<https://www.africa.undp.org/content/rba/en/home/sustainable-development-goals.html> (Utolsó letöltés: 2021.03.18. 18:35)

arra, hogy az eddigi gazdasági eredmények, fejlődések nem hozták a várt javulást a lakosság köreiben. A szervezet előrejelzése szerint az egy főre eső GDP a 2013-as szint tízszeresére nőhet, amivel az afrikai államok egy része már nem alacsony jövedelmű, hanem közepes jövedelmű ország lesz. A gazdaság teljes struktúráját akarják átalakítani, munkahelyeket teremteni és világgazdasági pozícióját erősíteni. A célok közül a gazdasági törekvések az elsődlegesek. A globális közösség számára ez a legnagyobb érdek, hiszen nagy haszonnal járna mindenkinek, ha Afrika is becsatlakozna a keringésbe és fontos partnerré válna. Ezzel egy ütemben azonban a környezeti célok szorulnak háttérbe. Afrikában csak külső segítséggel tudnának olyan környezetbarát, fenntartható technikákat létrehozni, amellyel a gazdaság úgy tudna fejlődni, ami megfelel a világméretű klímaválság valamilyen szintű enyhítésének is. Azonban az ehhez szükséges tőke nincs garantálva. A kontinensen kívüli államok leginkább Afrika kiaknázásában játszanak szerepet, mintsem megsegítésében. Természetesen rengeteg az adomány, de nem várható el senkitől sem, hogy ekkora összegeket áldozzon fel. Az Afrikai Unió egyébként is egy önfinanszírozó kontinenst vízióval, amelyben a segélyek és a ráutaltság már megszűnnek.⁵⁷ A környezeti kihívások folyamatosan súlyosbodnak, megfontolandó a kérdéssel való foglalkozás magasabb szintre emelése.

5. Közvetlen környezeti fenyegetések az elemzett régióban

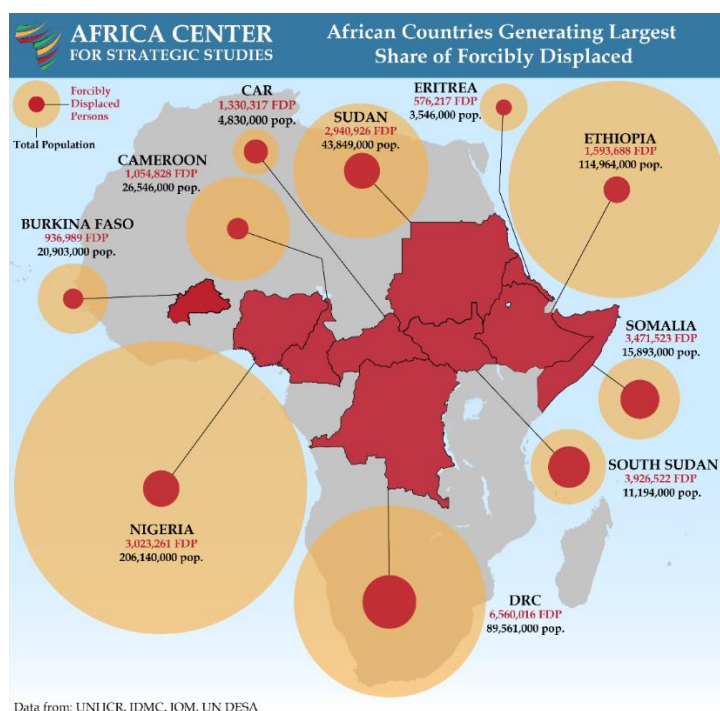
Az Egyesült Nemzetek Szervezetének égisze alatt működő Éghajlatváltozási Kormányközi Testület 2018-ban pesszimista hangvételű nyilatkozatot tett. Számításaik szerint a Párizsi Klímamegállapodásban meghatározott 2°C-os klímacél túl optimista és a következő évtizedekben nagy gondot fog okozni a klímamigráció. Nehézkes meghatározni pontos számadatokat, mivel nem könnyű feladat felmérni, hogy az adott népességmozgást a klímaváltozás idézte-e elő vagy nem. A klímamigráció egyelőre legnagyobb részben fejlődő országok között zajlik, de Európában többeket tölt el aggodalommal a helyzet, hiszen egy ekkora mennyiségű embertömeg, mint amennyit a számítások említene nem fog megállni a szomszédos fejlődő országokban.⁵⁸ A legnagyobb klímamigráns-kibocsátó térségek a fejlődő, szegény, instabil államok régiói. A szakirodalom a szubszaharai Afrikát szokta külön kiemelni,

⁵⁷ Kiss Judit (2017): A világgazdasági tényezők szerepe Afrika gazdasági fejlődésében. In: Biedermann Zsuzsanna, Kiss Judit (szerk.): *Szubszaharai Afrika gazdasága a 21. században*. Akadémiai Kiadó, Budapest https://mersz.hu/hivatkozas/dj263szag_183_p1#dj263szag_183_p1 (Utolsó letöltés: 2021.03.26. 9:52)

⁵⁸ Szőke Diána (2019): A klímamenekültek nemzetközi helyzete. *Külgazdasági Intézet* https://kki.hu/assets/upload/16_KKI-elemzes_Climate_Szoke_20190312.pdf (Utolsó letöltés: 2021.03.31. 18:55)

mint törékeny terület.⁵⁹ Egy lehetséges gócpont a Csád-tó környéke, amely 20-30 millió ember ivóvízellátásáért felel, ám 1960-tól kezdve, 60 év alatt a víz körülbelül 90 százaléka eltűnt. Ennek a folyamatnak több oka is van: gyors népességnövekedés, túlhalászat és a nem túl hatékony öntözési rendszerek. Már napjainkban is több tízezer ember lett klímamigráns a Csád-tó környékéről.⁶⁰ A térképen az látható, hogy melyek a legtöbb menekültet kibocsátó országok, illetve, hogy pontosan hányan is indulnak útnak onnan. Közép-Afrika a leginkább érintett régió, ennek főleg az lehet az oka, hogy a térség még a Szubszaharán belül is a legelmaradottabb, legszegényebb terület.

1.térkép: Legnagyobb menekültkibocsátó országok (Forrás: N.a. 2020)⁶¹

A humánbiztonság egyik alappillére, hogy az ember akkor van biztonságban, ha a megfelelő mennyiségű és minőségű táplálék és ivóvíz elérhető számára. Ezen felül fontos, hogy a nemcsak az erőszakos, hanem a nem erőszakos veszélyektől való védelem is meg kell adni számukra, ilyen például az emberi jogok biztosítása, az életet érintő fenyegetésektől való szabadság. A fizikai létfenntartáshoz szükséges táplálék, tiszta ivóvíz, tiszta levegő, valamint az egészségbiztonság mind-mind a humánbiztonság kategóriájába tartozik. A szubszaharai Afrika területén több állam kudarcot vallott, a humánbiztonság biztosításának kísérletekor. Az

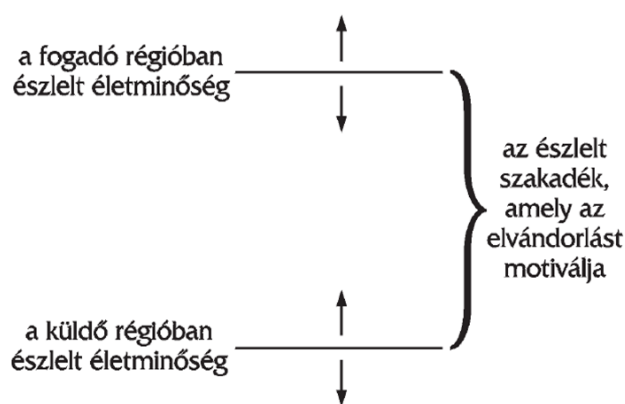
⁵⁹ Glied Viktor (2019): A klímaváltozás és Afrika. In: Marsai Viktor (szerk.): *Afrika a globalizált világban, Lehetőségek és kihívások*, Budapest, Dialóg Campus, p.51

⁶⁰ Szőke Diána (2019): A klímamenekültek nemzetközi helyzete. *Külügyi és Külgazdasági Intézet* https://kki.hu/assets/upload/16_KKI-elemzes_Climate_Szoke_20190312.pdf (Utolsó letöltés: 2021.03.31. 18:55)

⁶¹ N.a. (2020): Record 29 Million Africans Are Forcibly Displaced. *Africa Center for Strategic Studies* <https://africacenter.org/spotlight/record-29-million-africans-forcibly-displaced/> (Utolsó letöltés: 2021.04.12. 18:28)

emberek óriási hányada él mélyszegénységben, ahol az alappillérek egyike sem biztosított. Földünk menekültjeinek 20 százaléka Afrikában található, valamint 45 százaléka azon embereknek is, akik belföldön kényszerültek lakóhelyet váltani. A kényszerítő erők top hármas listáján az ökológiai katasztrófák, a fegyveres konfliktusok és az ivóvíz hiány állnak. Jól látható, hogy kettő egyértelműen a klímamigránsok számát növeli, de mivel fegyveres konfliktusok környezeti problémák miatt is kirobbanhatnak, ezért véleményem szerint mind a három ok növelheti ezt számot.⁶² Az alábbi ábra az elvándorlást mutató tényezőket ábrázolja. Az emberek észlelik a lakóhelyükön felmerülő problémákat, nehézségeket és úgy vélik egy másik régióban javulna az életminőségük. E folyamat miatt indulnak útnak.

2. ábra: Az elvándorlást motiváló tényezők (Forrás: Homer-Dixon, Thomas F. 1999)⁶³

A termőterületek végkimerülése azt jelenti, hogy a termőföld lepusztult, illetve az édesvízhiány miatt nem tudja ellátni megfelelően az ott élő népességet. A talajpusztulás fő okai a túlzott mértékű legeltetés, a növénytakaró kiirtása a talaj megművelésének céljából, az erdőirtás, az elavult technikák alkalmazása, valamint a szántóföldek gyenge minőségű kezelése. A szubszaharai talajok körülbelül 90 százalékából hiányzik a foszfor, ami egy kulcsfontosságú tápanyag.⁶⁴ Ezáltal elindul a migráció, amely vonzza magával a belső konfliktusokat, radikális mozgalmakat és az államok közötti feszültséget. Számítások szerint 2050-re több, mint 50 százalékkal fog csökkenni a megművelhető földterület. Ezáltal csökken a termésátlag, melyhez az is hozzájárul, hogy az elmaradott országok ki vannak szolgáltatva a csapadéknak. A globális

⁶² Ligetvári Krisztina (2020): A kényszmigrációtól a klímamenekültekig. Az éghajlatváltozás biztonsági kockázatai. *Másféltek* <https://masfelfok.hu/2020/03/24/a-kenyszmigraciotol-a-klimamenekuletekig-az-eghajlatvaltozas-biztonsagi-kockazatai/> (Utolsó letöltés: 2021.04.01. 12:02)

⁶³ Homer-Dixon; Thomas (1999): *Environment, Scarcity, and Violence*, Princeton University Press, Princeton, p. 47–72.

⁶⁴ N.a. (n.a.): Főbb környezeti problémák. *Arcanum Digitális Tudománytár* <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/TenyekKonyve-tenyek-konyve-1/zold-19B21/a-fold-regioinak-kornyezeti-allapota-19E45/afrika-1A010/fobb-kornyezeti-problemak-1A011/> (Utolsó letöltés: 2020.11.23.12:41)

felmelegedés miatt azonban gyakoribbak és hosszabbak lesznek az aszályok, magasabb lesz a hőmérséklet.⁶⁵

A globális környezeti kihívások egyikeként tartjuk számon az elsivatagosodást. „Az elsivatagosodás a termőföldnek számos tényező hatására – beleértve az éghajlat-ingadozásokat és az emberi tevékenységet is – bekövetkező degradálódása száraz, félig száraz és félig nedves területeken.”⁶⁶ Klímaszakértők a fő okként az éghajlati övek eltolódását nevezték meg. Demográfiai szakemberek viszont a népesség és az állatállomány kritikus növekedését tartják kiváltó tényezőként. Közgazdászok véleménye szerint az ültetvényes gazdálkodás váltja ki az elsivatagosodást, amely nemrégiben tört be a Száhel-régióba. Társadalomtudósok azonban arra is felhívták a figyelmet, hogy a kormányzati szervek szakszerűtlensége, a gazdasági források egyenlőtlen elosztása szintén súlyosbító tényező lehet. Megállapítható, hogy mind a környezeti, mind a társadalmi folyamatok hozzájárulnak a sivatag gyors ütemű növekedéséhez. A Szahara évi 7-9 kilométert halad dél felé, ez a környezeti viszonyok romlása által még gyorsabb lehet. Az elsivatagosodás hozzájárul a talajerózióhoz, a vízmegtartás képtelenségéhez, valamint megszűnik a növények újratermelésének lehetősége. Azonban, ha a régió számára segítséget nyújtanának korszerű agrotechnikai módszerek bevezetésére, illetve központilag ellenőrzött állatgazdálkodásra, akkor képesek lennének úrrá lenni a folyamaton. Jelenleg azonban nem mutat semmi afelé, hogy ez megvalósulna. Az elsivatagosodás mára nem csak a Száhel-övezetben érezhető, hanem például Nyugat-Afrikában. Nigéria földimogyoró-ültetvényeinek kétharmadát fel kellett számolni, Ghána, Togo, Benin és Elefántcsontpart kakaó- és kávétermelése pedig óriási mértékben lecsökkent. Jelenleg is folyik a küzdelem a szubszaharai Afrikában az elsivatagosodás visszaszorítása érdekében. Erre aktuális példa a Nagy Zöld Fal Kezdeményezés, melynek célja 2030-ig 100 millió hektárnyi föld helyreállítása 20 afrikai országban, faültetésekkel. Ez viszont nem halad olyan ütemben, mint azt elsőre tervezték, ezért csak kezdetleges megoldási kísérletnek tartjuk számon.⁶⁷

⁶⁵ Ligetvári Krisztina (2020): A kényszermigrációtól a klímamenekültekig. Az éghajlatváltozás biztonsági kockázatai. *Másfélök* <https://masfelfok.hu/2020/03/24/a-kenyszermigraciottol-a-klimamenekultekig-az-eghajlatvaltozas-biztonsagi-kockazatai/> (Utolsó letöltés: 2021.04.01. 12:02)

⁶⁶ Gábris Gyula (2014): Az elsivatagosodás okai és hatásai Afrika országaira. *Magyar Afrika-Tudás Tár*. p. 3–19. file:///C:/Users/HP/AppData/Local/Temp/gabris_1996_Elsivatagosodas-1.pdf (Utolsó letöltés: 2021.04.10. 16:04)

⁶⁷ Nunez; Christina (2019): Desertification, expalined. *National Geographic* <https://www.nationalgeographic.com/environment/article/desertification> (Utolsó letöltés: 2021.04.10. 16:06)

A természeti katasztrófák szintén a közvetlen környezeti fenyegetések csoportjába tartoznak. A klímaválság súlyosbodásával egyre gyakoribb az extrém időjárás és a hirtelen bekövetkező természeti csapás. Afrika rendelkezik minden összetevővel egy esetleges katasztrófa bekövetkeztéhez: nehéz környezeti viszonyok, törékeny gazdaság, gyenge infrastruktúra. Megkülönböztetjük a természetes veszélyeket, illetve az ember által előidézetteket. Az előbbire példa a ciklonok, viharok, földrengések, erdőtűzek, aszály. Az utóbbira pedig bányászati balesetek, vegyi szennyezések vagy taposóaknák. Dolgozatomban a természet által előidézett fenyegetésekkel foglalkozok, hiszen a klímaváltozás miatt abba a csoportba tartozó jelenségek száma növekszik.⁶⁸ Az alábbi táblázat azt hivatott mutatni, hogy hány emberre van átlagosan hatással egy-egy katasztrófa.

3. táblázat: Egy adott természeti katasztrófa lakosságra való hatása (Forrás: N.a. n.a.)⁶⁹

Aszály	1.369.885,03
Földrengés	32.560,00
Járvány	19.038,80
Extrém hőmérséklet	100.010,50
Áradás	73.906,93
Vulkánkitörés	35.446,08
Vihar	69.494,84
Erdőtűz	785,48

A Száhel-övezetre kiemelkedően jellemzőek a súlyos aszályok, amelyek mára olyan mértékűvé váltak, hogy a növények egyszerűen nem tudnak megteremni, emberek millióinak kell nélkülöznie az alapvető élelmiszereket. A Szubsahara más területeire a heves esőzések, áradások a jellemzők, főleg a Zambezi folyó mentén. Ezek veszéllyel vannak az emberekre, az állatállományra, illetve a vízi úton történő járványok kialakulásának az esélye is megnő. Sok természeti csapás visszatérő típusú, azaz kiszámítható a valószínűsége és a gyakorisága. Számos ország tesz előzetes intézkedéseket. Erre példa a Hyogo Framework for Action 2005-2015, amely az Egyesült Nemzetek Szervezetének égisze alatt jött létre, és főként megoldási stratégiákat, ajánlásokat tartalmaz. Az afrikai szervezetek is felismerték a helyzet komolyságát, elsőként a Nyugat-afrikai Államok Gazdasági Közössége szervezett egy platformot, ahol a környezeti katasztrófák voltak a fókuszban. Mára ez sokkal gyakoribbá vált, majdnem minden tagállam tagja valamiféle hasonló szerveződésnek.⁷⁰ Ezekre szükség is van, hiszen az alábbi

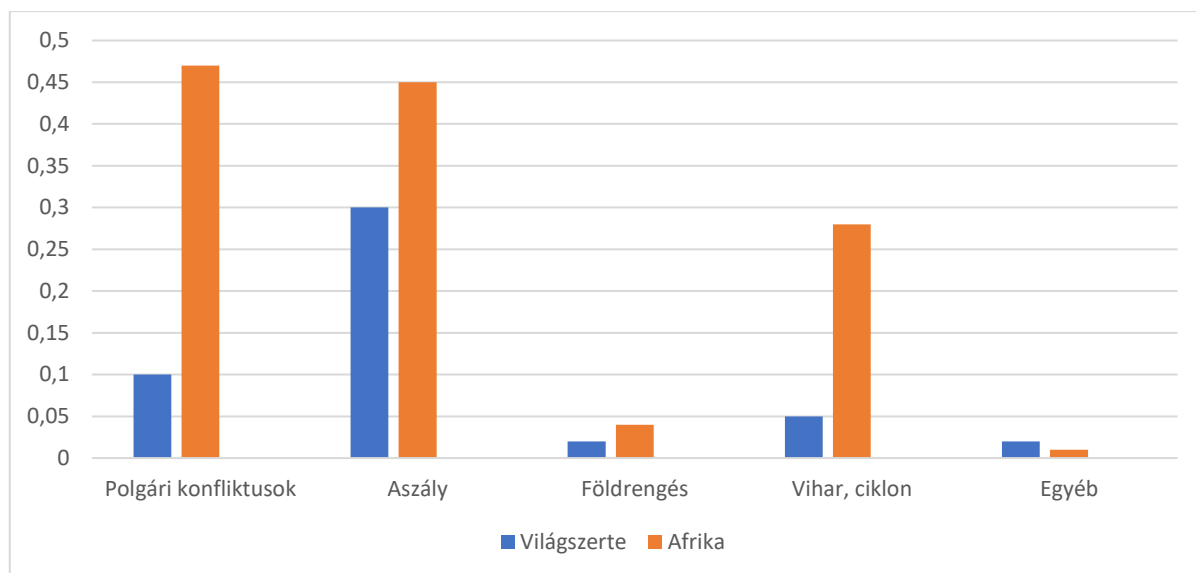
⁶⁸ N.a. (1999): Emergencies in Africa. World Health Organization <https://apps.who.int/disasters/repo/5512.pdf> (Utolsó letöltés: 2021.04.12. 15:14)

⁶⁹ N.a. (n.a.): Africa-Disaster Statistics. PreventionWeb https://www.preventionweb.net/english/countries/statistics/index_region.php?rid=1 (Utolsó letöltés: 2021.04.12. 15:18)

⁷⁰ N.a. (2011): Disasters in Africa. International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies https://media.ifrc.org/ifrc/wp-content/uploads/sites/5/2020/10/Disasters-in-Africa_2011.pdf (Utolsó letöltés: 2021.04.12. 15:20)

ábrán látható, hogy amíg a világ más részein hány embert érint egy természeti katasztrófa, addig Afrikában mennyit. A szubszaharai régió a világ egyik legtörékenyebb része. Az ábrán a mértékegység a következő alapján jött létre: 100 x halálos áldozatok száma + azoké akik érintettek / teljes lakosság.

3. ábra: Természeti katasztrófák hatásainak aránya Afrikában és a világ többi részén (Forrás: saját szerkesztés) ⁷¹

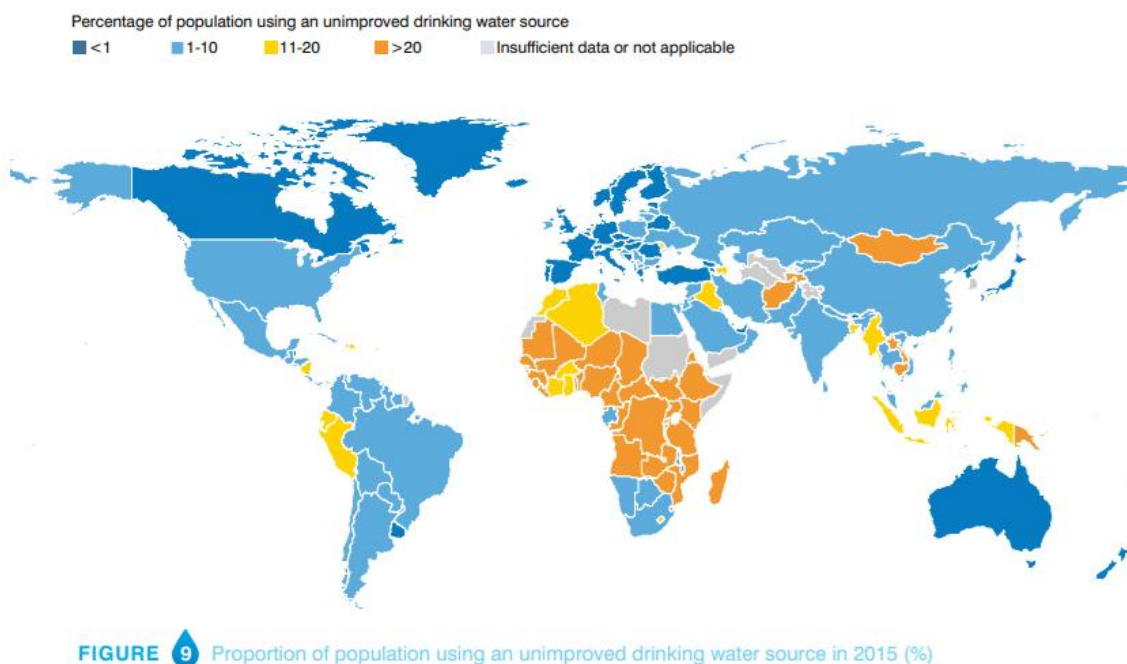
A vízhiány problémája is katasztrofális következményekkel járhat. Elmondható, hogy nincsenek meg a megfelelő infrastrukturális, technikai és pénzügyi eszközök az elérhető vízmennyiség felhasználásához. Viszonylag kevés az olyan folyó, amely hosszan vízhiányos területen halad át. 25 országot neveztek meg, ahol a legtöbben nem tudnak biztonságos ivóvízhez jutni, ebből 19 a kontinensen található. A Száhel-övezet, illetve a déli rész különösen érintette ebben a problémában.⁷² Az Egyesült Nemzetek Szervezete kutatásai alapján az 1980-as évek óta évi 1 százalékkal nőtt a felhasznált víz mennyisége, ez 2030-ra 30 százalékos is lehet. Várhatóan a kontinens népessége a duplájára fog nőni. Az Afrikai Fejlesztési Bank 2018-ban megállapította, hogy 66 milliárd dollárt kellene költeni a vízellátásra és csatornázásra. Zimbabwe két nagyvárosában jegyrendszert kellett bevezetni a vízre. Mozambikban vannak olyan napok, hogy egyáltalán nem folyik víz a csapból. Fokváros 2018-ban csupán napokra volt attól, hogy a vízszolgáltatás napokra leálljon. Ghána közel 5 milliós fővárosában arról számoltak be, hogy hetente csak egyszer folyik víz a csapból, az is csak éjszaka. Ilyenkor kell

⁷¹ N.a. (1999): Emergencies in Africa. World Health Organization <https://apps.who.int/disasters/repo/5512.pdf> (Utolsó letöltés: 2021.04.12. 15:14)

⁷² N.a. (n.a.): Főbb környezeti problémák. Arcanum Digitális Tudománytár <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/TenyekKonyve-tenyek-konyve-1/zold-19B21/a-fold-regioinak-kornyezeti-allapota-19E45/afrika-1A010/fobb-kornyezeti-problemak-1A011/> (Utolsó letöltés: 2020.11.23.12:41)

elendő készletet felhalmozni a következő hétre.⁷³ Az alábbi térképen a kiépített ivóvízforrással nem rendelkezők aránya látható. Látható, hogy a szubszaharai Afrikán kívül csupán pár ország van, ahol a lakosság több, mint 20 százaléka nem jut megfelelő mennyiségű és minőségű ivóvízhez. A Szubszaharán belül vannak szerencsésebb helyzetben lévő államok, főleg a déli régió, amely egyébként is egy modernebb része a régiónak.

2.térkép: Kiépített ivóvízforrással nem rendelkezők aránya (Forrás: Grojec, 2017)⁷⁴

6. Közvetett környezeti fenyegetések az elemzett régióban

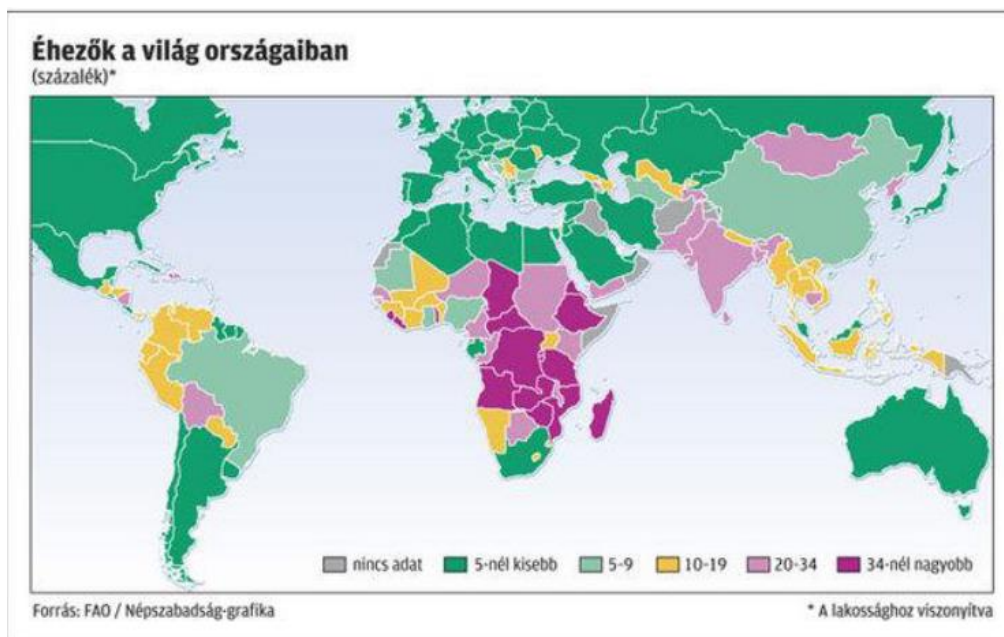
Az éhezés, mint társadalmi biztonsági tényező egyrésről a környezeti problémák mentén alakul ki. Az éhezés mértékének növekedéséhez hozzájárul az éghajlatváltozás, a súlyos talajpusztulás, az ivóvízhiány, az elsivatagosodás, a demográfiai robbanás és a korszerűtlen technológiák alkalmazása is. Ez lehet ideiglenes, illetve tartós jelenség. Az Egyesült Nemzetek Szervezete úgy fogalmazott, hogy az számít tartós éhezésnek, amikor egy országban 10.000 lakosonként 2 felnőtt vagy 4 gyermek éhen hal, illetve a népesség 30 százaléka, vagy több alultáplált. A Közép-afrikai Köztársaságban, Csádban, a Kongói Demokratikus Köztársaságban, Angolában, Zimbabweben állandó az éhezés. Az éhezés elsősorban a

⁷³Váci István (2019): Elképesztő állapotokhoz vezet a vízhiány Afrikában. G7 <https://g7.hu/vilag/20190319/elkepeszto-allapotokhoz-vezet-a-vizhiany-afrikaban/> (Utolsó letöltés: 2020.11.23. 12:44)

⁷⁴Grojec; Anna (szerk.) (2017): Safely managed drinking water. World Health Organization, UNICEF p.18 <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/325897/9789241565424-eng.pdf?ua=1> (Utolsó letöltés: 2021.04.08. 21:55)

szubszaharai Afrikát sújtja, ez a 3.számú térképen is látható. Főként Közép-Afrikában súlyos a helyzet, amely az egyik legelmaradottabb és legszegényebb régió a Szubszaharán belül is. Minimum 34 százaléka a lakosságnak éheznek nap, mint nap. A Dél-Afrika Köztársaság a régió egyik legfejlettebb állama, ez az éhezés arányaiban is megmutatkozik. Egyes államokról adatot sem tudott szerezni az Élelmezésügyi és Mezőgazdasági Világszervezet, amely azt mutatja, hogy a gyenge államiság nem tud központosított adatokat összegyűjteni és kiadni.⁷⁵

3.térkép: Éhezők a világ országaiban (Forrás: Lázár. 2013)⁷⁶

A szubszaharai lakosok igyekeznek a fent említett körülményekből kitörni, a környezet által nyújtott nehéz életminőséget feljebb javítani, ezért leginkább a városokba menekülnek. A Világbank 2018-ban kiadott egy jelentést, amely szerint 2050-re 86 millió fő fog belső menekültté válni az éghajlat és annak változása miatt a szubszaharai Afrika régiójában. Az afrikai városok nőnek a leggyorsabb mértékben a világon és elmondható, hogy őket is veszély fenyegeti nem csak a vidéki területeket.⁷⁷ Az embertömegre pedig a szubszaharai városok nincsenek felkészülve. Mindenképpen jól koordinált tervek, infrastrukturális fejlesztések szükségesek, hogy a városok el tudják látni a lakosokat.⁷⁸ Addisz-Abeba, Etiópia fővárosa küszködik az aszályval és a vízhiánnyal. Dar el-Salaam városa, amely Tanzánia legnépesebb

⁷⁵ Lázár Soma (2013): *Afrika, az éhező kontinens*. Miskolci Egyetem, Miskolc
<http://midra.uni-miskolc.hu/document/15642/8193.pdf> (Utolsó letöltés: 2020.11.23. 12:50)

⁷⁶ Ibid, p.21

⁷⁷ Mbiyozo; Aimée-Noël (2021): African cities must prepare for climate migration. *Institute for Security Studies*
<https://issafrica.org/iss-today/african-cities-must-prepare-for-climate-migration> (Utolsó letöltés: 2021.04.10. 20:43)

⁷⁸ Hoffmann; Roman (2020): Climate change, migration and urbanisation: patterns in sub-Saharan Africa. *The Conversation*
<https://theconversation.com/climate-change-migration-and-urbanisation-patterns-in-sub-saharan-africa-149036> (Utolsó letöltés: 2021.04.10. 20:46)

városa pedig tengerpartja miatt gyakran áradásokat és nagymértékű eróziót tapasztal.⁷⁹ Az áradások is nagy veszélyt jelentenek a városokban is, 2018-ban a tíz legnagyobb árvíz közül hat a Szubszaharában történt és a városok szenvedték meg leginkább őket. Bár a menekültek számára a városok nagy lehetőségekkel kecsegtetnek, sok kockázatot is magukban foglalnak. Általában a betelepülők a perifériára kerülnek, ahol rossz a vízhez való hozzáférés, illetve a szennyvízelvezetés és az infrastruktúra hiánya nehezíti meg mindennapjaikat.⁸⁰ A nagyvárosokban nem sikerült jól kiépíteni az alap környezetvédelmi szolgáltatásokat, például a szemétszállítást, a szennyvíztisztítást vagy a közlekedési eszközök szennyeződés kibocsátásának ellenőrzését. A kormányzat nem tud lépést tartani a belföldi migrációval.⁸¹ A városok lélekszámának gyors növekedése, a gyengén kiépített infrastruktúra és az emberek magas koncentrációja miatt a városok kiszolgáltatottá válnak az éghajlatváltozás veszélyeinek. Az alacsony jövedelmű lakosság van a legnagyobb veszélyben. Az alábbi térképen az urbanizációs trendek láthatók az afrikai kontinensen. A 0-3 százalékos kategóriába alig tartoznak országok, szinte mindenhol ennél magasabb az arány. Ez rendkívül veszélyes lehet a már egyébként is törékeny szubszaharai államok számára.⁸²

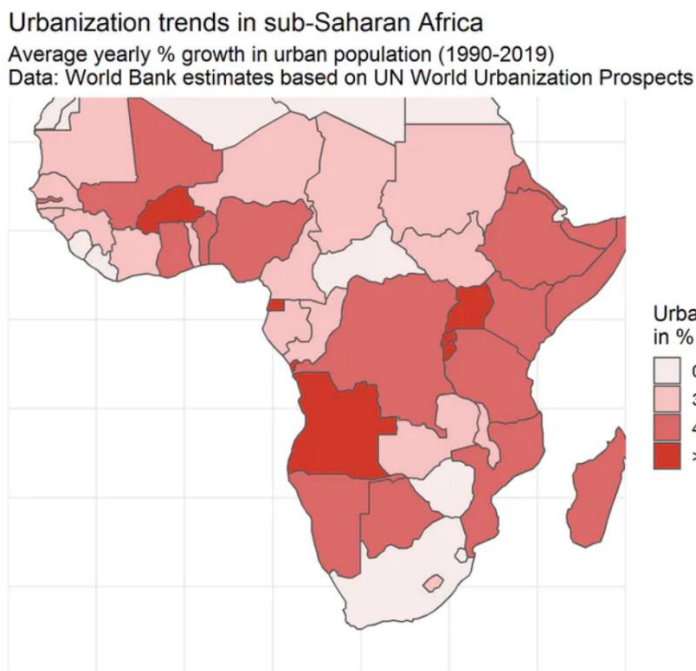
⁷⁹ Mbiyozo; Aimée-Noël (2021): African cities must prepare for climate migration. *Institute for Security Studies* <https://issafrica.org/iss-today/african-cities-must-prepare-for-climate-migration> (Utolsó letöltés: 2021.04.10. 20:43)

⁸⁰ Hoffmann; Roman (2020): Climate change, migration and urbanisation: patterns in sub-Saharan Africa. *The Conversation* <https://theconversation.com/climate-change-migration-and-urbanisation-patterns-in-sub-saharan-africa-149036> (Utolsó letöltés: 2021.04.10. 20:46)

⁸¹ N.a. (n.a.): Főbb környezeti problémák. *Arcanum Digitális Tudománytár* <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/TenyekKonyve-tenyek-konyve-1/zold-19B21/a-fold-regioinak-kornyezeti-allapota-19E45/afrika-1A010/fobb-kornyezeti-problemak-1A011/> (Utolsó letöltés: 2020.11.23.12:41)

⁸² Mbiyozo; Aimée-Noël (2021): African cities must prepare for climate migration. *Institute for Security Studies* <https://issafrica.org/iss-today/african-cities-must-prepare-for-climate-migration> (Utolsó letöltés: 2021.04.10. 20:43)

4. térkép: Urbanizációs trendek a szubszaharai Afrikában (Forrás: Hoffmann 2020)⁸³

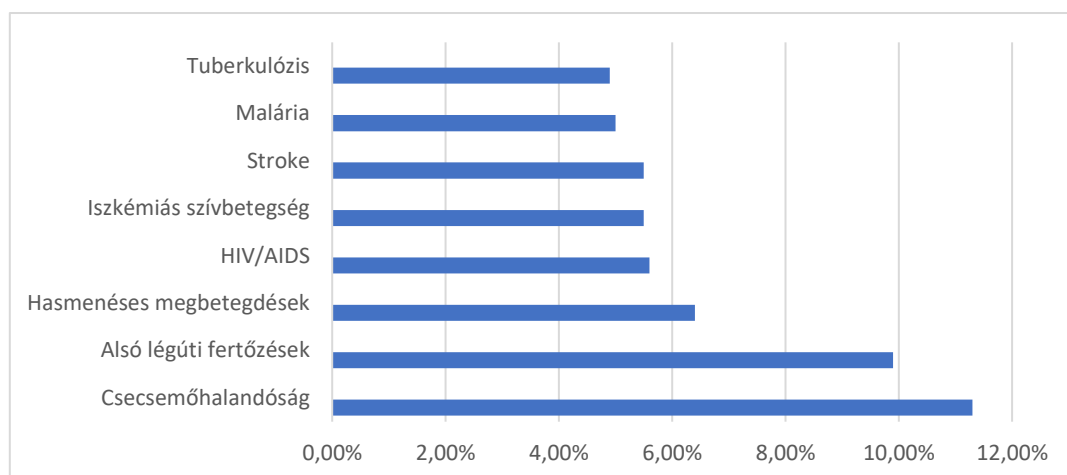
A Szaharától délre eső részen tombolnak a heves és fertőző betegségek, járványok. A WHO adatai szerint a halálozások elsődleges oka a betegségek, azon belül is a szív-és érrendszeri megbetegedések. Ez alól egyedül Afrika a kivétel, ahol a járványok állnak az első helyen, főként a HIV vírus, a tuberkulózis és a malária. Évente mintegy 6 millió áldozatot követelnek. A következő ábrán látható az Afrikában történő halálesetek első 8 oka a 2019-es évet vizsgálva. Jól látható, hogy túlnyomó többségben vannak a fertőző betegségek.⁸⁴

4. ábra: Halálozások első 8 oka Afrikában 2019-ben (Forrás: saját szerkesztés)⁸⁵

⁸³ Hoffmann; Roman (2020): Climate change, migration and urbanisation: patterns in sub-Saharan Africa. *The Conversation* <https://theconversation.com/climate-change-migration-and-urbanisation-patterns-in-sub-saharan-africa-149036> (Utolsó letöltés: 2021.04.10. 20:46)

⁸⁴ Boutayeb; A. (2010). The Impact of Infectious Diseases on the Development of Africa. *Handbook of Disease Burdens and Quality of Life Measures* <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC7120372/> (Utolsó letöltés: 2021.04.12. 17:10)

⁸⁵ Elflein; John (2021): Distribution of the leading causes of death in Africa in 2019. *Statista* <https://www.statista.com/statistics/1029337/top-causes-of-death-africa/#statisticContainer> (Utolsó letöltés: 2021.04.12. 17:07)

A szubszaharai Afrikában megtalálhatók cseppfertőzéssel terjedő betegségek, nemi úton történők, valamint rovarok által terjesztett járványok is. A társadalom gyakorlatilag minden rétege veszélyben van. Az elhanyagolt környezet, a tiszta víz hiánya, a higiénés viszonyok mind hozzájárulnak a fertőző betegségek terjedéséhez.⁸⁶ A rossz egészségügyi ellátás miatt alacsony a túlélés esélye. Ez növeli a halálozási rátát és csökkenti a születéskor várható élettartamot. Különböző statisztikák mutatják a helyzet súlyosságát, amelyek a szubszaharai Afrikát és a fejlett államokat hasonlítja össze. Míg egy japán nő átlagosan évente 550 USD értékben kap kórházi ellátást, gyógyszereket, addig Afrika legfejletlenebb államaiban ez az összeg 3 USD. Egy szubszaharai várandós nőnek százszor nagyobb az esélye, hogy belehal a szülésbe, mint egy nyugat-európai nőnek.⁸⁷ A járványok általában a munkaképes korosztályt sújtják legnagyobb mértékben a betegségek, ez pedig a mezőgazdasági és ipari termelés csökkenését eredményezheti. A betegségek mellett meg kell említeni az egészségügy rossz állapotát. A szubszaharai régió vezetői nagyon keveset költenek az egészségügyre.⁸⁸ Rengeteg az önkéntes, illetve adomány érkezik a régióba, mivel a térség vezetői nem képesek úrrá lenni a fertőző betegségek gyors terjedésén, amely nem meglepő, ha a kórházi kezelések költségeit és a szegénység mértékét vizsgáljuk. Emberek milliói élnek kevesebb, mint 1 dollárból naponta. Az eredményességhez azonban még szorosabb nemzetközi összefogásra, állami támogatásokra, új, modern gyógymódokra, oltásokra lenne szükség. Természetesen vannak megoldási kísérletek, összefogások, de jelenleg ezek még kevésnek bizonyulnak.⁸⁹

⁸⁶ N.a. (n.a.): Communicable Diseases. *World Health Organization*

<https://www.afro.who.int/health-topics/communicable-diseases> (Utolsó letöltés: 2021.04.12.)

⁸⁷ Boutayeb; A. (2010). The Impact of Infectious Diseases on the Development of Africa. *Handbook of Disease Burdens and Quality of Life Measures*

<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC7120372/> (Utolsó letöltés: 2021.04.12. 17:10)

⁸⁸ Lázár Soma (2013): *Afrika, az éhező kontinens*. Miskolci Egyetem, Miskolc

<http://midra.uni-miskolc.hu/document/15642/8193.pdf> (Utolsó letöltés: 2020.11.23. 12:50)

⁸⁹ Boutayeb; A. (2010). The Impact of Infectious Diseases on the Development of Africa. *Handbook of Disease Burdens and Quality of Life Measures*

7. Esettanulmány- Szenegál

7.1.Szenegál területi lehatárolása, a Száhel-övezet, mint biztonsági komplexum

Száhel-övezet alatt a Szaharától délre található félsivatagos területet értjük, amely kelet- nyugat irányban szeli ketté a kontinenst. A régió egyfajta átmenetet jelent a sivatag és a szavanna között. A Száhel-övezet a Föld egyik legszegényebb régiója, Szenegál is a térség része. A népességgrobbanás természetesen itt is fennáll, jelenleg körülbelül 130 millió fő lakja az országokat, 2030-ra ez elérheti a 200 milliót, 2050-re pedig a 340 millió főt. A térség államai gazdasági, politikai, társadalmi és környezeti veszélyek ellen is harcot vívnak.

Az övezetben regionális problémák dominálnak, bár értelmezhetőek lennének helyi szinten is, ennek nincs értelme, hiszen nagyon szorosan kapcsolódnak egymáshoz. Az éghajlatváltozás országokat, különböző csoportokat fordíthat egymás ellen, küzdelem alakulhat ki az ivóvízért, az élelemért és a nyersanyagokért. Az Egyesült Nemzetek Szervezetének Környezetvédelmi Programja kiadta a Livelihood Security, Climate Change, Migration and Conflict in the Sahel nevű jelentését. Egy 2008-as felmérés alapján különböztették meg a 3 legfőbb biztonsági kockázatot, melyek a feszültségek fokozódása és a könnyűfegyverek gyors terjedése; a természetes erőforrások csökkenése, illetve a katasztrófák és konfliktusok miatti elvándorlás. Látható, hogy már itt is felismerték a klímamigrációt, mint jelenséget és az egyik legfőbb biztonsági kihívásként azonosították. A régióban nőtt az átlaghőmérséklet, csökkent a csapadék, de mégis nőtt az árvizek gyakorisága, gyakoribbá vált a szárazság. A klímaváltozás eredményezte megpróbáltatások, a gyenge állami szereplők és a demográfiai robbanás mind-mind erősíti a megművelhető földért és az ivóvízért folytatott küzdelmet. Habár felismerték a klímaváltozás és a népességmozgások közötti összefüggéseket, nem sikerült rendszerszinten kezelni a jelenséget. Az Egyesült Nemzetek Szervezetének kiadványa ajánlásokat is megfogalmazott az országok számára. Első és legfontosabb feladat az élelmiszerbiztonság javítása, az éhezés csökkentése. Másodsorban a politikai szférában kell változásokat eszközölni, nagy figyelmet fordítva az elvándorlás kezelésére. A zöldebb élet, környezettudatos módszerek népszerűsítése nagyon fontos a régióban.

A környezeti biztonság nagyban hozzájárul a gazdasági biztonsághoz is. Mivel csökken a megművelhető földterület, ezért a mezőgazdaság jelentősége is csökkenhet, ami a térség minden államának a legfontosabb ágazata. Ez pedig élelmiszerhiányt és az alapvető

szükségletek kielégítésének problémáját vonja maga után. Ha az állam nem tudja biztosítani a megfelelő élelem mennyiséget, az ipari termelés is leállhat, ami bár csekélyebb, de szintén jövedelemforrás.⁹⁰

7.2. Szenegál a klímaváltozás tükrében

A Szenegáli Köztársaság Afrika nyugati részén fekszik, körülbelül 13,5 millió lakosa van. A Világélelmezési Program jelentése szerint 46,7 százaléka a lakosságnak él a szegénységi küszöb alatt, valamint 50 százalékuk szenved élelmiszerhiánytól. Az emberi fejlettségi index Szenegált a 162. helyre sorolta a 188 ország közül.⁹¹ Az ország az egyik mégis az egyik legstabilabb kontinensen, folyamatos gazdasági növekedést tudott produkálni az elmúlt években. Ennek ellenére a környezeti viszonyok Szenegál stabilitását is veszélyeztetik. Főként a visszatérő környezeti katasztrófák jelentenek nagy veszélyt, az áradások és az aszályok.⁹² Szenegál éghajlata trópusi, azonban egy földrajzilag és ökológiai sokszínű ország, négy fő régióra lehet osztani: a Száhel, a szudáni, a szub-guineai, valamint a tengerparti.⁹³ Az alábbi ábrán az ország területén megtalálható természetes növénytakarók, valamint az átlag csapadékmennyiség látható. Megtalálható sivatag, száraz sztyepp, szavanna, illetve trópusi területek is. Ez a változatosság különböző természeti csapásokra ad lehetőséget, illetve azt eredményezi, hogy szinte lehetetlen egy, egész országban működő klímastratégiát kidolgozni.⁹⁴

⁹⁰ Varga, Márton (2016) A Száhel-övezet válsága. Hadtudomány, 26. (E-szám). p. 70-82.

http://real.mtak.hu/37527/1/7_varga20mC3A1rton_u.pdf (Utolsó letöltés: 2021.04.17. 8:34)

⁹¹ N.a. (2018): National Adaptation Plans in focus: Lessons from the Republic of Senegal. *United Nations Development Programme*

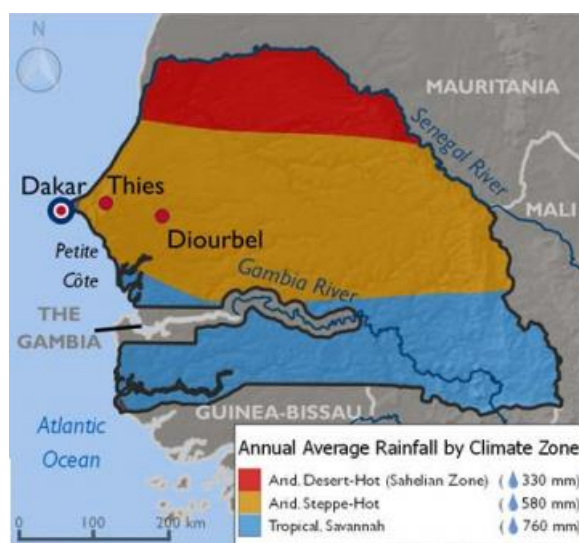
https://www.adaptation-undp.org/sites/default/files/resources/nap_in_focus_lessons_from_senegal_eng.pdf (Utolsó letöltés: 2021.04.17. 15:24)

⁹² N.a. (2017): Climate change risk profile Senegal. *United States Agency for International Development* https://www.climatelinks.org/sites/default/files/asset/document/2017_USAID%20ATLAS_Climate%20Change%20Risk%20Profile%20-%20Senegal.pdf (Utolsó letöltés: 2021.04.17. 15:29)

⁹³ N.a. (2020): USAID/Senegal Country Development Cooperation Strategy (CDCS) 2020-2025 Climate Change Annex. *United States Agency for International Development*

https://www.climatelinks.org/sites/default/files/asset/document/2021-03/2021_USAID_CDCS-Annex-Senegal.pdf (Utolsó letöltés: 2021.04.17. 15:35)

⁹⁴ N.a. (2017): Climate change risk profile Senegal. *United States Agency for International Development* https://www.climatelinks.org/sites/default/files/asset/document/2017_USAID%20ATLAS_Climate%20Change%20Risk%20Profile%20-%20Senegal.pdf (Utolsó letöltés: 2021.04.17. 15:29)

Szenegálban is nagymértékű az urbanizáció, az ország lakosságának 67 százaléka él városokban vagy külvárosi területeken. Ezekre a külső területekre jellemzőek a rosszul megtervezett vízelvezető rendszerek és általában a rossz infrastruktúra is. Már egy kis eső is képes egész negyedeket elárasztani. Az extrém időjárás mellett Szenegál érzi a tengerszint emelkedés hatását is. Az áradások és a talajerózió miatt a tengerparti ökoszisztéma, infrastruktúra veszélyben van. A klímaváltozás az éghajlatra érzékeny szektorokra is hatással van az országban, mint például a mezőgazdaság, amelynek 70 százaléka függ az esőtől, vagy az állattenyésztés, a halászat, melyek Szenegál GDP-jének 20 százalékát adják és az emberek legnagyobb részét foglalkoztatják. Az élelmezésbiztonság kérdése is problémás, mivel az ország már most is nehezen tartja a lépést a gyors népességnövekedéssel, illetve az alacsony bevételekkel. Becslések szerint vidéken az emberek 15, városokban az emberek 8 százaléka él kritikus helyzetben, ami az élelmezésbiztonságot illeti.

Kutatók összehasonlították az 1960 óta tartó éghajlati trendeket, valamint a 2060-as évekre várhatókat. Az előbbi jellemzői az átlaghőmérséklet 0,9 °C-os emelkedése, ritkább esőzések, valamint évi 27 meleg éjszaka. A 2060-ra várhatóan bekövetkező változások a következők: az átlaghőmérséklet 1,1-3,1 °C-os emelkedése, a meleg éjszakák gyakoriságának növekedése, bár az bizonytalan, hogy az esőzések gyakoribbak vagy ritkábbak lesznek, de biztosan hevesebbek, valamint a tengerszint növekedése 1 méterrel.⁹⁶ További előrejelzések szerint Szenegál összességében szárazabbá fog válni az éghajlatváltozás miatt, az egyre extrémebb esőzések

⁹⁵ Uo.

⁹⁶ Uo.

ellenére is. A legmelegebb hónapokban 40°C-os nappali átlaghőmérséklet várhatóan 45 °C-ra fog növekedni. A társadalom alkalmazkodóképességét nehezíti, hogy csupán korlátozottan férnek hozzá az információkhoz, nem alakul ki bennük tudatosság.⁹⁷

7.3. Az éghajlatváltozás hatásai

7.3.1. Vízkészletek

Senegál viszonylag nagy felszíni és felszín alatti vízkészlettel rendelkezik. A városban élő lakosság 93, a vidéken élők 67 százaléka fér hozzá megfelelő minőségű vízhez. De kereslet emelkedése, a szennyezések, a rossz infrastruktúra miatt az ország egyre kiszolgáltatottabbá válik vízellátás szempontjából. Az ország több szempontból is függ az esőzésektől, amelyek ritkulnak. A mezőgazdaság meg fogja követelni az öntözéseket, amely értékes vízkészletek felhasználását fogja jelenteni. Már jelenleg is 90 százalékát a vizeknek az öntözésre fordítják, pedig csupán a földek 4 százalékát öntözik. A vízenergia is függ az esőzésektől, a megújuló energiaforrás jelenleg több, mint 10 százalékkal járul hozzá a villamosenergia-termeléshez.

4.táblázat: Stresszfaktorok és fenyegetések a vízkészleteket illetően (Forrás: saját szerkesztés)⁹⁸

Stresszfaktorok	Veszélyek
Emelkedő hőmérséklet	Csökkenő édesvízi ellátottság; fokozódó párolgás; felszín alatti vízmennyiség csökkenése; vízminőség romlása
Változó csapadékmennyiség, extrém esőzések	Felszín alatti vizek sótartalmának növekedése; fokozódó árvíz kockázat; erózió; fokozódó öntözési igény
Emelkedő tengerszint	Csökkenő vízenergia-termelés; bevételek, potenciál visszaesése

7.3.2. Mezőgazdaság

A lakosság több, mint 70 százalékát foglalkoztatja a szektor. Csak a földmogyoró termesztés 1 millió embert foglalkoztat és egy nagyon fontos bevételi forrás. A termés azonban érzékeny a csapadékváltozásra, valamint a hőmérsékletemelkedésre, amennyiben a klímaváltozás ilyen mértékben folytatódik, 5-25 százalékos kiesés várható. Általános jellemző a földek túlzott kihasználása, ez a talajminőség romlásához vezet. Bár egyértelmű bizonyítékok nem léteznek

⁹⁷ N.a. (2020): USAID/Senegal Country Development Cooperation Strategy (CDCS) 2020-2025 Climate Change Annex. *United States Agency for International Development*
https://www.climatechange.org/sites/default/files/asset/document/2021-03/2021_USAID_CDCS-Annex-Senegal.pdf (Utolsó letöltés: 2021.04.17. 15:35)

⁹⁸ N.a. (2017): Climate change risk profile Senegal. *United States Agency for International Development*
https://www.climatechange.org/sites/default/files/asset/document/2017_USAID%20ATLAS_Climate%20Change%20Risk%20Profile%20-%20Senegal.pdf (Utolsó letöltés: 2021.04.17. 15:29)

az éghajlati tényezők is hozzájárulhatnak a gyakori sáskajárásokhoz, amely óriási veszteségeket okoz egész Nyugat-Afrikában. Az állattenyésztésre is hatással vannak a környezeti viszonyok. A háztartások körülbelül 30 százaléka van ráutalva állatállományukra. Közvetlen hatás lehet a termelékenység csökkenése, illetve az elpusztulás veszélye. Közvetett pedig a víz és takarmányok mennyiségének csökkenése.

5. táblázat: Stresszfactorok és fenyegetések a mezőgazdaságot illetően (Forrás: saját szerkesztés) ⁹⁹

Stresszfactorok	Veszélyek
Emelkedő hőmérséklet	Csökkenő termés hozam és minőség; rendelkezésre álló földterület csökkenése
Változó csapadékmennyiség	Sáskajárás; növénybetegségek; csökkenő víz- és takarmánykészletek; élelmiszerhiány; élelmiszer-bizonytalanság

7.3.3. Tengerparti erőforrások

A tengerpart Szenegál egy nagyon fontos területe, itt él a lakosság számottevő része, jelentős ipari, gazdasági központok találhatók a területen, illetve ökoszisztéma szempontjából is jelentős. A tengerszint emelkedése, ami árvizeket és eróziót eredményez a tengerparton elők 74 százalékanak veszélyeztetné a lakhelyét. Ez rengeteg pénzt emészt fel, a 2009-es árvíz 100 millió dolláros kárt okozott, illetve kihatással volt a közlekedésre, a lakhatásra, valamint az egészségügyi ellátásra. A turizmus legfontosabb pontjai szintén a tengerparton találhatók, az erózió hatására minden évben 1-2 méternyi homok part tűnik el. Ez a tendencia szintén bevételkiesést fog eredményezni. A klímaváltozás hatással lesz a mangrove fákra, amely Szenegál szempontjából rendkívül fontosak. A fák védik a tengerpartot a hullámoktól, stabilizálják a talajt, valamint segítenek fenntartani a biodiverzitást. Azonban ezek a növények a tengerszint változástól, a csapadéktól és a tengervíz sótartalmától is függenek.

6. táblázat: Stresszfactorok és fenyegetések a tengerparti erőforrásokat illetően (Forrás: saját szerkesztés) ¹⁰⁰

Stresszfactorok	Veszélyek
Hőmérsékletemelkedés	Erózió, partmenti áradások; gazdasági veszteségek; turizmus visszaesése; homokos partok elvesztése
Tengerszintemelkedés	Partmenti ökoszisztémák károsodása; a tengervíz behatolása partmenti víztározókba és termőföldekre

⁹⁹ Uo.

¹⁰⁰ Uo.

7.3.4. Halászat

Szenegál lakosainak 17 százalékát a halászat foglalkoztatja, a GDP 2,5 százalékát adja ez az ágazat. A túlhalászat problémája már régóta fennáll, az éghajlatváltozás azonban újabb veszélyeket vet fel. A felszíni víz hőmérsékletének emelkedése, az óceánok savasodása egyes fajok túlszaporodásához, egyes fajok eltűnéséhez vezethet. Ez hatással van a biológiai sokféleségre, illetve az emberek megélhetésére, az ország jövedelmére és az élelmezésre.

7. táblázat: Stresszfaktorok és fenyegetések a halászatot illetően (Forrás: saját szerkesztés)¹⁰¹

Stresszfaktorok	Veszélyek
Tengerszint-és hőmérsékletemelkedés	Csökkenő halhozam, termelékenység; hőmérséklet eredményezte migráció; az élőhelyek károsodása
Óceán savasodása	Jövedelemkiesés; megélhetési problémák
Extrém időjárás	Infrastruktúra károsodása; életveszély

7.3.5. Egészség

A klímaváltozás által súlyosbodnak a vízi és cseppfertőzéssel terjedő betegségek. Szenegál tekintetében is igaz ez a megállapítás. A magas hőmérséklet, a víz minőségének romlása növeli a kolera és a hasmenéses betegségek elterjedését, amely az egyik legtöbb áldozatot követelő betegség a kontinensen. Különösen a száraz évszak hordoz magában veszélyeket, mivel az alacsonyabb vízszint koncentrálna a baktériumokat. A városokban várhatóan tömeges megbetegedések fognak előfordulni a rossz infrastruktúra és a zsúfoltság miatt. Szenegál déli részén a malária pusztít, rengeteg áldozatot követelve, a hőmérséklet emelkedésével a járvány az északi területekre is áttérjedhet.¹⁰² Kettő forgatókönyv jött létre, ami a betegségeket, járványokat illeti. Az első egy mérsékelt meleg és nedvesebb időjárás. Mivel eszerint a szcenárió szerint a csapadék mennyisége növekedne a hőmérséklet sem emelkedne extrém ütemben. Különösen a déli területek lennének nedvesebbek, amely gyakori monszunokhoz vezethet. Az északi területeken növekedne a malária, valamint az elefántkór, amit szintén paraziták terjesztenek. A másik forgatókönyv egy erősebb hőmérsékletemelkedést, illetve szárazságot prognosztizál. A hőmérséklet extrém ütemben növekedhet, viszont az esőzések mennyisége nem lenne olyan gyakori, valamint heves. Különösebb az északkeleti régió kerülne veszélybe, az egyre melegebb időjárás, valamint az aszályok miatt. Amennyiben ez a változat

¹⁰¹ Uo.

¹⁰² Uo.

következik be, országszerte magas lesz az alultápláltság. Az északi területeken másrésről csökkenne a már fent említett betegségek előfordulása.¹⁰³

8. táblázat: Stresszfactorok és fenyegetések az egészséget illetően (Forrás: saját szerkesztés)¹⁰⁴

Stresszfactorok	Veszélyek
Hőmérsékletemelkedés	Csökkenő vízminőség és mennyiség, amely a vízi úton terjedő betegségeknek ad teret
Csökkenő, valamint változó csapadékmennyiség	Kórokozók által terjesztett betegségek terjedése
Gyakori, intenzív csapadék	Élelmiszerbiztonság csökkenése; éhezés veszélye

7.4. Politikai vezetés

Szenegál vezetése foglalkozik az éghajlattal és annak változásával. Különböző egyezmények születtek az elmúlt években, amely az éghajlatváltozás valamilyen aspektusából jelentősek. Létrehoztak egy miniszteri szintű tanácsot, melynek fő feladata az aktuális, hiteles információk beépítése a gyakorlatba, valamint a politikába. 2017 júniusában szintén ez a tanács egy országos klímaváltozással foglalkozó fórumot hívott össze, ahol szakértők áttekintették a főbb előrejelzéseket, fenyegetéseket, mint például a járványok, az élelmezésbiztonság, valamint a vízgazdálkodás. Különböző külső partnerek is próbálnak segítséget nyújtani az államok számára. Erre példa az USAID/Senegal Country Development Cooperation Strategy, amely egy az ország egészére kiható fejlesztési stratégiát jelent az Amerikai Egyesült Államok Nemzetközi Fejlesztésért Felelős Hivatala által. Ez a stratégia az egész országot lefedő összehangolt tevékenységet jelenti, amely az éghajlat által bekövetkezett sérülékenységet hivatott leküzdeni. Több célt is megfogalmaztak, amelynek érdekében számos csoport munkálkodik. Különböző modern technikákat terveznek integrálni, valamint beruházásokat eszközölni a klímaváltozás által produkált gondok leküzdésére. Technikai és pénzügyi támogatást nyújtanak a fejlesztéshez. A közintézményekben is reformokat szeretnének eszközölni, amelyekkel növelik az alkalmazkodóképességet. A stratégia a társadalmi tudatosságot is növelni kívánja, hogy általános legyen az odafigyelés és a problémára való

¹⁰³ Jack; Chris, Steynor; Anna, Zermoglio Fernanda (2015): Climate Change and Health Risk in Senegal. *United States Agency for International Development*

https://www.climatelinks.org/sites/default/files/asset/document/180327_USAID-ATLAS_Senegal%20Climate%20and%20Health_Final_rev.pdf (Utolsó letöltés: 2021.04.17. 16:06)

¹⁰⁴ N.a. (2017): Climate change risk profile Senegal. *United States Agency for International Development*
https://www.climatelinks.org/sites/default/files/asset/document/2017_USAID%20ATLAS_Climate%20Change%20Risk%20Profile%20-%20Senegal.pdf (Utolsó letöltés: 2021.04.17. 15:29)

érzékenység.¹⁰⁵ A National Strategy of Sustainable Development a fenntartható fejlődést célozza meg, amelynek elengedhetetlen része a környezettel összhangban történő fejlődés. A National Adaptation Programme of Action a mezőgazdaságra fókuszál, azon belül is a termelésre, a partmenti területekre, illetve a vízkészletekre. Szenegál szempontjából mindhárom kritikus pont. Az Intended Nationally Determined Contributions 2015-ben hat fő területet különített el, amelyekre kiemelt figyelmet kell fordítani: mezőgazdasági, állatállomány, halászat, vízkészletek, biodiverzitás, illetve egészség.¹⁰⁶

7.5. Esettanulmány összegzése

Szenegál környezeti viszonyait, valamint szegénységi rátáját nézve abszolút meg van az esélye, hogy komoly klímamigráns kibocsátó ország lesz.

Véleményem szerint a már említett Intended Nationally Determined Contributions kiadvány helyesen fogalmazta meg a hat fő fókuszpontot. Mivel az ország, mint a legtöbb afrikai állam, a mezőgazdaságra van utalva, nagyon kitett a környezeti változásoknak. A korszerűtlen technikák, infrastruktúra, valamint az esőzésektől való függés nem kecsegtet semmi jóval az ország számára. Amennyiben a tendencia így folytatódik Szenegál értékes földterületeket fog elveszíteni, amely embertömegeknek ad megélhetési forrást. Az országnak a vízkészleteit tekintve is mérlegelnie kell, a mezőgazdaság vagy a lakosság számára biztosítja a megfelelő mennyiségű, illetve minőségű vizet. Bár az állam viszonylag vizekben gazdag, a készletek nem kimeríthetetlenek, félő, hogy hamar kialakulna a vízhiány.

Szenegál esetében a közvetlen, valamint a közvetett környezeti kihívások is szerepet játszhatnak a klímamigráció elindulásában, súlyosbodásában. Az elsivatagosodás a Száhel-övezet egészét érinti. A füves területeket az állatok lelegelték, a fás régiókat pedig feldolgozták építési anyag vagy tűzifa beszerzésének érdekében. A talajerózió főleg a tengerparti részeket érintheti, ami azért különösen problémás, mert számos ipari és gazdasági központ található Szenegál nyugati oldalán, a tengerparton. A vízenergia központok is ott épültek ki, amelyek működése veszélyben van. Közvetett környezeti kihívások közül véleményem szerint a

¹⁰⁵ N.a. (2020): USAID/Senegal Country Development Cooperation Strategy (CDCS) 2020-2025 Climate Change Annex. *United States Agency for International Development*
https://www.climatelinks.org/sites/default/files/asset/document/2021-03/2021_USAID_CDCS-Annex-Senegal.pdf (Utolsó letöltés: 2021.04.17. 15:35)

¹⁰⁶ N.a. (2018): National Adaptation Plans in focus: Lessons from the Republic of Senegal. *United Nations Development Programme*
https://www.adaptation-undp.org/sites/default/files/resources/nap_in_focus_lessons_from_senegal_eng.pdf

betegségek, járványok azok, amelyek a legtöbb embert indíthatják útnak. A fenti elemzésből kiderült, hogy Szenegál esetében különösen fontos lenne a preventív stratégia, mivel pusztító járványok robbanhatnak ki. Ehhez külső segítségre lenne szükségük, amelynek mértéke jelenleg nem elég. Kérdéses viszont, hogy a nemzetközi közösség mennyire fog aktív szerepet játszani a klímaváltozás hatásainak megfékezésében. Nem várható el, hogy Afrika egészében ők oldják meg a problémákat, holott az államok egyedül képtelenek. Bár a kontinens egy önfinanszírozó földrészt vízionál ameddig ilyen súlyosak a problémák nem lesznek képesek elérni. Az éhezés, az urbanizáció szintén egy fennálló jelenség, amelyek növekedése széles rétegeknek fogja megadni a motivációt az útnak indulásra. A városok rossz infrastruktúrája egyrészt egészségügyileg sem kedvez a lakosoknak, másrészt munkahelyeket sem tudnak biztosítani, amely a szegénységet és ezáltal az éhezést segíti elő. Ez a lánc egy olyan végeláthatatlan folyamatot jelent, amelynek gyökereit kell kezelni, jelen esetben a klímaváltozást.

Dolgozatomban Szenegál helyzetével foglalkoztam részletesen. A szubszaharai Afrika egyik legstabilabb államának titulálják és mégis nagyon valószínű, hogy jelentős klímamigráns kibocsátóvá válik. Amennyiben már Szenegálban is ennyire kritikus a helyzet kérdéses, hogy mi fog történni az instabilabb, szegényebb államokkal. A klímamigrációval kapcsolatos félelmek beigazolódhatnak, ha nem történik valamilyen szoros, jól működő összefogás, akár a szubszaharai államok részéről, akár nemzetközileg.

Összegzés

Kitűzött célom az volt, hogy részletes betekintést nyerhessek a szubszaharai Afrika helyzetébe a klímaváltozás tükrében, illetve, hogy mélyrehatóan megismerjem az elvándorlást motiváló környezeti tényezőket. Hipotézisem egyik felét, miszerint Szenegál stabilitása ellenére is jelentős klímakibocsátó országgá válhat dolgozatom feljebbi pontjában Következtetések címmel igazoltam. A másik részét, azaz a szubszaharai Afrika egészére vonatkozó kijelentést szintén igazolhatónak gondolom. A felsorolt környezeti problémák, mind közvetlen, mind közvetett szinten befolyásolják az emberek mindennapi életét. Az életkörülmények ellehetetlenülése pedig emberek millióit indíthatja útnak. A dolgozatomban elemzett régió az egyik legtörékenyebb, legszegényebb, ezáltal különösen ki van téve a környezeti változásoknak. Az államok számára nem adottak a feltételek, hogy úrrá legyenek a klímaváltozáson, miközben súlyos szociális, gazdasági válság zajlik az országban. A nemzetközi szervezetek különböző programjai segítséget jelenthetnek, főleg az Afrikai Unió, mint a legnagyobb és legjelentősebb afrikai szervezet. Ezen felül is több külföldi partner nyújt segítséget, projekteket indítanak, adományokat szállítanak. Ez mindenkinek az együttes érdeke, mivel belátták, hogy senki sincsen felkészülve egy ilyen mértékű embertömeg ellátására. Bár a trendek azt mutatják, hogy főleg országon vagy régión belül vándorolnak, ez a fókusz jelentősen bővíthet, mivel a szubszaharai államok telítettek, saját lakosságukat sem tudják megfelelő mértékben ellátni.

Munkám címével összhangban megállapítom, hogy a klímaváltozás klímaválsággá fog alakulni a régióban, melynek egy kis szegmense a migráció kérdése. A készített esettanulmány szintént ezt igazolja. Csupán egy állam elemzése megmutatta az országok sérülékenységet, kitettséget. A lakosság nagy részének megélhetést biztosító mezőgazdaság éppen a legnagyobb veszélyben lévő szektor. Szenegál esetében több aspektusból emeltem ki a stresszfaktorokat és a lehetséges következményeiket. Egy dolog azonban közös bennük: a klímamigráció elősegítése. Meglátásom szerint kitűzött célomat sikerült megvalósítanom a dolgozatomban. Egy olyan aktuális, globális közösséget érintő problémával foglalkoztam, amelynek megoldása még várta magát, a különböző kísérletek ellenére.

„A klímaváltozás jelensége az afrikai kontinensen a következő évtizedekben is gyengíteni fogja az egyes államok, társadalmak kohézióját, aláásva a stabilitást és tüzelve, mélyítve olyan politikai, társadalmi, gazdasági konfliktusokat, amelyek emberek millióit kényszerítik lakhelyük

elhagyására...Így a klímaváltozás következtében (is) történő afrikai migráció a 21. század egyik fontos kihívása lesz nem csak a kontinens, de Európa számára is.” (Marsai Viktor)¹⁰⁷

¹⁰⁷ Marsai Viktor (2018): A klímaváltozás, Afrika és a migráció. *Migrációkutató Intézet*
<https://www.migraciokutato.hu/2018/02/26/a-klimavaltozas-afrika-es-a-migracio/> (Utolsó letöltés: 2021.04.26. 14:14)

Felhasznált irodalom

Források

African Union (2009): Kampala Convention. *African Union*
https://au.int/sites/default/files/treaties/36846-treaty-kampala_convention.pdf (Utolsó letöltés: 2021.04.01. 9:45)

Szakirodalom

Buzan; Barry, Ole; Weaver (2003): *Regions and Powers. The Structure of International Security*. Cambridge University Press, Cambridge

Gábris Gyula (2014): Az elsivatagosodás okai és hatásai Afrika országaira. *Magyar Afrika-Tudás Tár*. p. 3–19.
file:///C:/Users/HP/AppData/Local/Temp/gabris_1996_Elsivatagosodas-1.pdf (Utolsó letöltés: 2021.04.10. 16:04)

Giddens; Anthony: *The consequences of Modernity*. Polity Press, Cambridge, 1990

Glied Viktor (2019): A klímaváltozás és Afrika. In: Marsai Viktor (szerk.): *Afrika a globalizált világban, Lehetőségek és kihívások*, Budapest, Dialóg Campus

Hettyey András, Marsai Viktor (2014): Afrika és a regionális biztonsági komplexumok elmélete. In: Háda Béla, Tálas Péter (szerk.): *Regionális biztonsági tanulmányok*. Budapest, Nemzeti Közszerződési Egyetem p. 189-205

Homer-Dixon; Thomas (1999): *Environment, Scarcity, and Violence*, Princeton University Press, Princeton

Horváth Valéria (2018): Minek nevezzem: klímamenekült vagy klímamigráns? *Pécsi Határőr*, p.245-252
https://www.researchgate.net/publication/329103873_Minek_nevezzem_klimamenekult_vagy_klimamigrans (Utolsó letöltés: 2021.03.31. 18:27)

Kiss Judit (2017): A világgazdasági tényezők szerepe Afrika gazdasági fejlődésében. In: Biedermann Zsuzsanna, Kiss Judit (szerk.): *Szubszaharai Afrika gazdasága a 21. században*. Akadémiai Kiadó, Budapest
https://mersz.hu/hivatkozas/dj263szag_183_p1#dj263szag_183_p1 (Utolsó letöltés: 2021.03.26. 9:52)

Kővári László (2019): Az északi regionális biztonsági komplexum és az Északi-Sarkvidéki Tanács. *Felderítő Szemle* XVIII. évf. 1.sz. p.15-35

Lázár Soma (2013): *Afrika, az éhező kontinens*. Miskolci Egyetem, Miskolc
<http://midra.uni-miskolc.hu/document/15642/8193.pdf> (Utolsó letöltés: 2020.11.23. 12:50)

Marsai Viktor (2018): A klímaváltozás, Afrika és a migráció. *Migrációkutató Intézet*
<https://www.migraciokutato.hu/2018/02/26/a-klimavaltozas-afrika-es-a-migracio/> (Utolsó letöltés: 2021.04.26. 14:14)

Marton Péter (2019): *Biztonsági komplexumok*. Budapesti Corvinus Egyetem, Budapest

Nunez; Christina (2019): Desertification, explained. *National Geographic*
<https://www.nationalgeographic.com/environment/article/desertification> (Utolsó letöltés: 2021.04.10. 16:06)

Pásztor Szabolcs (2017): Demográfiai trendek a szubszaharai régióban. In: Biedermann Zs, Kiss J (szerk.): *Szubszaharai Afrika gazdasága a 21. században*, Budapest, Akadémiai Kiadó

Rada Péter (2007): Átalakuló biztonsági kihívások, A biztonság dimenziói. In: Rada Péter (szerk.): *Új világrend? Nemzetközi kapcsolatok a hidegháború utáni világban*, Budapest, Corvinus Külügyi és Kulturális Egyesület / Ifjú Közgazdászok Közhasznú Egyesülete

Száraz Enikő (2003): A biztonság új dimenziói. *Külügyi Szemle* II.évf. 2.sz. p. 199-218

Varga, Márton (2016) A Száhel-övezet válsága. *Hadtudomány*, 26. (E-szám). p. 70-82.
http://real.mtak.hu/37527/1/7_varga20mC3A1rton_u.pdf (Utolsó letöltés: 2021.04.17. 8:34)

Vida Csaba (2007): A regionális biztonsági komplexum elmélete és alkalmazása Közép-Európára. *Hadtudomány* XVII.évf. 1.sz. http://mhtt.eu/hadtudomany/2007/1/2007_1_5.html (Utolsó letöltés: 2021.03.31. 9:33)

Weboldalak

Boutayeb; A. (2010). The Impact of Infectious Diseases on the Development of Africa. *Handbook of Disease Burdens and Quality of Life Measures*
<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC7120372/> (Utolsó letöltés: 2021.04.12. 17:10)

Dobos Emese, Németh András (2020): Még jócskán vannak gyermekbetegségei az ötéves párizsi klímaegyezménynek. *Hvg.hu*
https://hvg.hu/zhvg/20201212_parizsi_klimaegyezmeny_evfordulo_zhvg (Utolsó letöltés: 2021.04.06. 11:06)

Elflein; John (2021): Distribution of the leading causes of death in Africa in 2019. *Statista*
<https://www.statista.com/statistics/1029337/top-causes-of-death-africa/#statisticContainer> (Utolsó letöltés: 2021.04.12. 17:07)

Grojec; Anna (szerk.) (2017): Safely managed drinking water. *World Health Organization, UNICEF* p.18
<https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/325897/9789241565424-eng.pdf?ua=1> (Utolsó letöltés: 2021.04.08. 21:55)

Guterres; António (2011): The 1951 Convention Relating to the Status of Refugees and its 1967 Protocol. *United Nations High Commissioner for Refugees*
https://www.unhcr.org/hu/wp-content/uploads/sites/21/2016/12/QA_1951-Convention.pdf (Utolsó letöltés: 2021.04.06. 11:41)

Gyuris Ferenc; Szabó Pál (n.a.): Afrika: Fiatalos népesség, régi problémák. *PAGEO-Geopolitikai Kutatóintézet*
<http://www.geopolitika.hu/hu/hatter/afrika/> (Utolsó letöltés: 2020.11.02. 14:09)

Hoffmann; Roman (2020): Climate change, migration and urbanisation: patterns in sub-Saharan Africa. *The Conversation* <https://theconversation.com/climate-change-migration-and-urbanisation-patterns-in-sub-saharan-africa-149036> (Utolsó letöltés: 2021.04.10. 20:46)

Jack; Chris, Steynor; Anna, Zermoglio Fernanda (2015): Climate Change and Health Risk in Senegal. *United States Agency for International Development* https://www.climatelinks.org/sites/default/files/asset/document/180327_USAID-ATLAS_Senegal%20Climate%20and%20Health_Final_rev.pdf (Utolsó letöltés: 2021.04.17. 16:06)

Lange; Katharina (2019): The Sub-Saharan Africa Region. *Young initiative of Foreign Affairs and International Relations* <https://ifair.eu/2019/06/22/the-sub-saharan-africa-region/> (Utolsó letöltés: 2021.03.18. 15:47)

Ligetvári Krisztina (2020): A kényszermigrációtól a klímamenekültekig. Az éghajlatváltozás biztonsági kockázatai. *Másfélők* <https://masfelfok.hu/2020/03/24/a-kenyszermigraciotol-a-klimamenekuletekig-az-eghajlatvaltozas-biztonsagi-kockazatai/> (Utolsó letöltés: 2021.04.01. 12:02)

Mbiyozo; Aimée-Noël (2021): African cities must prepare for climate migration. *Institute for Security Studies* <https://issafrica.org/iss-today/african-cities-must-prepare-for-climate-migration> (Utolsó letöltés: 2021.04.10. 20:43)

N.a. (2020): A Fenntartható Fejlődési Célok és az Agenda 2030 keretrendszer. *Központi Statisztikai Hivatal* <https://www.ksh.hu/sdg> (Utolsó letöltés: 2021.03.18. 15:58)

N.a. (2021): "A klímaváltozás ellen nincs vakcina" - Több ezer tudós figyelmeztet a globális felmelegedésre. *hvg.hu* https://hvg.hu/zhvg/20210122_Klimavaltozas_figyelmeztetes_globalis_felmelegedes (Utolsó letöltés: 2021.04.26. 8:48)

N.a. (n.a.): Africa-Disaster Statistics. *PreventionWeb* https://www.preventionweb.net/english/countries/statistics/index_region.php?rid=1 (Utolsó letöltés: 2021.04.12. 15:18)

N.a. (n.a.): Agenda 2063: Goals&Priority Areas of Agenda 2063. *African Union* <https://au.int/agenda2063/goals> (Utolsó letöltés: 2021.03.18. 16:04)

N.a. (n.a.): Agenda 2063: The Africa We Want. *African Union* <https://au.int/en/agenda2063/overview> (Utolsó letöltés: 2021.03.18. 16:04)

N.a. (2017): Climate change risk profile Senegal. *United States Agency for International Development* https://www.climatelinks.org/sites/default/files/asset/document/2017_USAID%20ATLAS_Climate%20Change%20Risk%20Profile%20-%20Senegal.pdf (Utolsó letöltés: 2021.04.17. 15:29)

N.a. (n.a.): Communicable Diseases. *World Health Organization*

<https://www.afro.who.int/health-topics/communicable-diseases> (Utolsó letöltés: 2021.04.12.)

N.a. (2011): Disasters in Africa. *International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies*
https://media.ifrc.org/ifrc/wp-content/uploads/sites/5/2020/10/Disasters-in-Africa_2011.pdf
(Utolsó letöltés: 2021.04.12. 15:20)

N.a. (1999): Emergencies in Africa. *World Health Organization*
<https://apps.who.int/disasters/repo/5512.pdf> (Utolsó letöltés: 2021.04.12. 15:14)

N.a. (n.a.): Főbb környezeti problémák. *Arcanum Digitális Tudománytár*
<https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/TenyekKonyve-tenyek-konyve-1/zold-19B21/a-fold-regioinak-kornyezeti-allapota-19E45/afrika-1A010/fobb-kornyezeti-problemak-1A011/> (Utolsó letöltés: 2020.11.23.12:41)

N.a. (2015): Mire lesz jó a párizsi megállapodás? *Greenpeace Magyarország*
<https://www.greenpeace.org/hungary/blog/4758/mire-lesz-jo-a-parizsi-megallapodas/> (Utolsó letöltés: 2021.04.26. 10:49)

N.a. (2018): National Adaptation Plans in focus: Lessons from the Republic of Senegal. *United Nations Development Programme*
https://www.adaptation-undp.org/sites/default/files/resources/nap_in_focus_lessons_from_senegal_eng.pdf (Utolsó letöltés: 2021.04.17. 15:24)

N.a. (2020): Record 29 Million Africans Are Forcibly Displaced. *Africa Center for Strategic Studies*
<https://africacenter.org/spotlight/record-29-million-africans-forcibly-displaced/> (Utolsó letöltés: 2021.04.12. 18:28)

N.a. (n.a.): Sustainable Development Goals. *United Nations Development Programme Africa*
<https://www.africa.undp.org/content/rba/en/home/sustainable-development-goals.html> (Utolsó letöltés: 2021.03.18. 18:35)

N.a. (2015): The Paris Agreement. *United Nations Framework Convention on Climate Change*
<https://unfccc.int/process-and-meetings/the-paris-agreement/the-paris-agreement> (Utolsó letöltés: 2021.04.06. 11:00)

N.a. (2020): USAID/Senegal Country Development Cooperation Strategy (CDCS) 2020-2025 Climate Change Annex. *United States Agency for International Development*
https://www.climatelinks.org/sites/default/files/asset/document/2021-03/2021_USAID_CDCS-Annex-Senegal.pdf (Utolsó letöltés: 2021.04.17. 15:35)

Szöke Diána (2019): A klímamenekültek nemzetközi helyzete. *Külgazdasági és Külügyi Intézet* https://kki.hu/assets/upload/16_KKI-elemzes_Climate_Szoke_20190312.pdf (Utolsó letöltés: 2021.03.31. 18:55)

United Nations (2015): Sustainable Development Goals. *United Nations Department of Economic and Social Affairs* <https://sdgs.un.org/goals> (Utolsó letöltés: 2020.11.23. 13:11)

